

**A KIADVÁNY MEGJELENÉSÉT TÁMOGATTA
A
NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG MINISZTERIUMA**

**SZERKESZTETTE
KOVÁCS JUDIT**

**FELELŐS KIADÓ
KELEMEN LÁSZLÓ
FŐIGAZGATÓ
HAGYOMÁNYOK HÁZA**

**KÉSZÜLT
A LOMBOS NYOMDA KFT.
GONDOZÁSÁBAN**

HAGYOMÁNYOK HÁZA

A NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG MINISZTERIUMA
NEMZETI INTÉZMÉNYE

A NÉPI IPARMŰVÉSZETI ALKOTÁSOK
MINŐSÍTÉSÉNEK SZEMPONTRENDSZERE

Népi Iparművészeti Osztály

2006

Tartalom

Bevezetés

A helyszíni zsűri szervezése

Általános szempontok a szakterületek bírálatához

Népi hímzés, népviseleti babák, viselet-öltözködés

Szőttés

Gyöngymunkák (fűzött és szövött gyöngyök)

Nemez

Fazekasság

Fafaragás, népi hangszer, gyermekjáték

Mézeskalács

Hímes tojások

Fonható (szálas) anyagokból készült alkotások

Bőrtárgyak

Fémművesség

MELLÉKLETEK

114/2004. (IV. 28.) számú kormányrendelet a népi iparművészettel kapcsolatos állami feladatokról

12/2004. (V. 21.) számú NKÖM-rendelet a népi iparművészettel kapcsolatos állami feladatok végrehajtásáról

A bírálóbizottságok tagjai

Bevezetés

2004 őszétől folyamatosan tájékoztattuk az alkotókat a Népi Iparművészeti Osztály szervezeti és működési rendjét érintő változásokról (a kormány 114/2004. [IV. 28.] számú rendelete értelmében), miszerint a népi iparművészettel kapcsolatos állami feladatokat a Hagyományok Háza látja el. Korábban a Magyar Művelődési Intézet keretében működő Népi Iparművészeti Osztály 2004. szeptember elseje óta a Hagyományok Háza Népművészeti Módszertani Műhelyéhez tartozik.

Ez alatt az időszak alatt korszerűsödött a zsűrizés menete, számítógépre kerültek az adatok, és digitális kép készült az alkotásokról. Ebből a dokumentált anyagból már – különböző szempontok szerint – könnyedén lehet keresni, s ennek gyakorlati hasznát majd akkor tapasztaljuk, ha visszamenőleg ki kell gyűjteni egyes alkotások zsűrijegyzőkönyvét – mert például elveszett –, vagy szemügyre venni tárgyfotókat összehasonlítás vagy csupán tapasztalatszerzés céljából. A rendszer alkalmas az alkotások összehasonlítására, a változások követésére is.

Ezzel egy időben megalakítottuk a különböző szakágak bírálóbizottságait is, bővült a zsűrizésben részt vevők köre, s az elméleti szakemberek mellett kiváló alkotók is helyet kaptak. Összehívtuk a szakágak képviselőit, és felkértük, hogy közösen gondolkodva hozzák létre szakterületük zsűrizési szempontrendszerét, egy olyan szempontrendszert, amely irányt mutat az alkotónak s a zsűri tagjainak is, amely egységes, azonos színvonalú s elvárású szempontok alapján bírálja el a zsűrizésre beadott népi iparművészeti alkotásokat.

A tanácskozáson a bírálóbizottságokból egy-egy vezetőt kértünk fel, aki összefoglalta, formába öntötte az elhangzottakat. Az összeállított anyagot elküldtük a zsűritagoknak, hogy tekintsék meg, egészítsék ki esetleges észrevételeikkel; így rögzítettük egy-egy szakág alapvető, legfontosabb bírálati kritériumait. Ennek eredményeként született ez a kis kiadvány, amely összefoglalja a szakágak zsűrizési szempontjait. A folyamat nem zárult le, hiszen társadalmi, gazdasági, ízlésbeli változások mind-mind befolyásolják a születő alkotásokat s azok elbírálását is. Ennek megfelelően lesznek még a jövőben is olyan kérdések, észrevételek, amelyekre itt nem tértek ki a szempontrendszer összeállítói, hiszen az elmúlt húsz évre visszatekintve is láthatjuk (1985-ben adták ki az utolsó zsűrizési szempontrendszert), hogy mennyi változás történt az alkotások létrehozásában és megítélésében is. (A változásokról tájékoztatást adunk a www.hagyomanyokhaza.hu honlapon.) Ennek ellenére úgy gondoljuk, hogy fontos mérföldkő e kiadvány létrejötte, mert segítséget nyújt az eligazodásban, és rögzíti azokat a nézeteket, véleményeket, amelyek eddig többnyire csak szóban hangzottak el.

Abban bízva bocsátjuk útjára e füzetet, hogy ezzel segítségére lehetünk a jelen és a jövő alkotóinak. Munkájukhoz sok sikert kívánunk, gazdagítsák továbbra is tárgykultúránkat, hogy valóban élő maradhasson népművészetünk!

Kovács Judit

Tisztelt Alkotók, zsűrit szervező Kollégák!

A ritkán, illetve az újonnan zsűriztetőknek, valamint a vidéki zsűrit szervezőknek kívánunk segítséget nyújtani azzal, hogy – az eddigi tapasztalatokat figyelembe véve – részletesebb tájékoztatást nyújtunk. Ennek lépésről lépésre való alkalmazása mindannyiunk munkáját megkönnyíti, időt takarít meg, s megkímél a feleslegesen végzett munkától, a múltbeli gyakorlat beidegződéseitől.

A helyszíni zsűri szervezésének menete

Helyszíni zsűri iránti kérelemmel forduljanak – írásban: levélben, faxon vagy e-mailben – a Népi Iparművészeti Osztály vezetőjéhez, Kovács Judithhoz, a tervezett időpont előtt legalább egy hónappal.

A helyszíni zsűrit kérőnek az alkotókat előre ki kell értesíteni, és időben visszajelzést kérni, hogy hány alkotó hány darab tárggyal kíván részt venni a zsűrin.

A kiértéssel együtt kell kiküldeni az alkotóknak a Hagyományok Háza csekkjét és a pontosan kitöltendő és aláírandó zsűrijegyzőkönyv-nyomtatványt (ezt eljuttatjuk a zsűrizést kérő egyesületekhez, szervezetekhez). A zsűrijegyzőkönyv a Hagyományok Háza honlapjáról is letölthető (www.hagyomanyokhaza.hu), illetve az adatbázis is lekérhető, ha a zsűrit kérő vállalja annak kitöltését. Ez akkor lehetséges, ha megfelelő szakember áll rendelkezésre, akit számítógép-kezelői ismeretei is alkalmassá tesznek e feladatra. Ebben az esetben az adatbevitelért a helyi szervezők vállalják a felelősséget. Ilyenkor nem kell a zsűrijegyzőkönyv-nyomtatványt elküldeni a Népi Iparművészeti Osztály részére, csak a feltöltött adatbázist – ellenőrzés céljából – a zsűri időpontja előtt *öt nappal*.

Az alkotó a visszajelentkezésével együtt elküldi a befizetést igazoló eredeti feladóvevényt is. Vidéki zsűri esetén a zsűri lebonyolítója egy összegben is befizetheti a zsűridíjakat a Hagyományok Háza számlájára.

Az alkotó a befizetéséről (utólag) számlát kap. Csoportos befizetés esetén a befizető nevére töltjük ki a számlát.

A helyszíni zsűrit kérő szervezetnek, egyesületnek stb. az összegyűjtött adatlapokat a zsűri időpontja előtt *két héttel* kell elküldenie a Népi Iparművészeti Osztálynak adatfeldolgozásra. A zsűrijegyzőkönyv vezetése, nyilvántartása, a zsűri véleményének rögzítése számítógépen történik; a zsűrizés előtt az adatokat rögzíteni kell a számítógépen, ezért szükséges, hogy időben beérkezzenek. A később beérkező zsűrijegyzőkönyveket nem áll módunkban elfogadni, mivel a folyamatos vidéki zsűrizések elő- és utómunkálatai pontos, tervszerű, folyamatos munkavégzést kívánnak meg.

Helyszíni zsűri esetén az egy napra vállalható elbírálandó tárgyak száma *minimum hetven, maximum százötven* lehet. Ezen felüli tárgyszám esetén a zsűrit két napra kell összehívni.

Az utazási és szállásköltségek a zsűrit kérő felet terhelik (*100 Ft/km*).

A zsűri napján már nem tudunk tárgyakat elfogadni, még akkor sem, ha már előre befizették az eljárási díjat. Ezzel hátráltatnánk a zsűri munkáját, amely vidéki zsűrizésnél egyébként is feszített tempót kíván.

A helyszíni zsűri előkészítése

A zsűrizendő tárgyakat a zsűrit megelőzően úgy kell előkészíteni, hogy azok alkotókként, a zsűrijegyzőkönyvben felvett sorrend szerint legyenek elhelyezve, és a tárgyak beazonosíthatók legyenek. Ez alapvető követelmény a fotószámok kiosztása miatt, ezenkívül a zsűrinek nincs ideje és módja a tárgyak keresgélésére és azonosítására sem.

A tárgyakat a zsűri kézbe veszi, megvizsgálja, ezért azoknak hozzáférhetőnek kell lenniük. Legegyszerűbb, ha asztalokon helyezik el a tárgyakat. Kérjük, ne rendezzenek kiállítást, bemutatót a tárgyakból, ne szereljék fel a falra stb., mert csak megnehezítik a zsűri munkáját, és Önök is feleslegesen dolgoznak.

A zsűrizés helyszínén szükségünk van a számítógép beüzemeléséhez szükséges technikai feltételekre, valamint arra, hogy a zsűri véleményét a bizottságból kiválasztott zsűritag nyugodt körülmények között tudja bediktálni, s kollégánk a minősítés alapján az **A**, **B**, illetve *ajándéktárgy* minősítést igazoló címkéket a tárgyakon el tudja helyezni.

A fotók elkészítéséhez szükséges egy külön asztal, ahol kollégánk nyugodtan tud dolgozni, kialakítva egy kis ideiglenes „műtermet”.

A tárgyak folyamatos fotózása érdekében kérjük, hogy egy helyi segítő gondoskodjék a tárgyak oda-vissza mozgásáról.

Általános tudnivalók

A népi iparművészeti alkotások minősítése, zsűrizése

Minősített népi iparművészeti alkotásnak számít az **A** vagy **B** kategóriába besorolt, valamint zsűriszámmal ellátott népi iparművészeti alkotás. Jelölés nélküli zsűriszámot kap a színvonalas *ajándéktárgynak* minősülő – az **A** vagy **B** kategóriába nem sorolható – alkotás.

A minősítés igazgatási szolgáltatási díjköteles, alkotásonként *800 Ft*, amely tartalmazza a fotózás költségeit is.

A díjat postai úton a Hagyományok Háza 1003200-01739716-00000000 számú bankszámlájára kell befizetni, a postai utalvány tömbszelvényének eredeti példányát (a feladóvevényt) is csatolni kell a kérelemhez.

A csekk a NIO-bemutatóteremben vehető át, majd a postai befizetés után a tárgyakat itt lehet benyújtani zsűrizésre, a megfelelő adatlap kitöltésével. A számlát, a zsűrijegyzőkönyvet és a digitális fotóról készített papírképet postai úton küldjük el az alkotónak.

A benyújtott kérelem szakmai szempontú elbírálását a *népi iparművészeti bírálóbizottság* végzi. A bizottság tagjait a Népi Iparművészeti Osztály kéri fel, és fizeti díjazásukat, ennek értelmében – a szakmai szempontokat figyelembe véve – a bírálóbizottság összetételéről az osztály dönt. A zsűrit kérők csak javaslatot tehetnek a zsűritagok személyére, de ez nem kötelező érvényű a Népi Iparművészeti Osztály részére.

Kérjük, hogy kérdéseikkel, javaslataikkal forduljanak bizalommal az osztály munkatársaihoz; mindent megteszünk, hogy a segítségükre lehessünk.

HAGYOMÁNYOK HÁZA
NÉPI IPARMŰVÉSZETI OSZTÁLY
1011 Budapest, Szilágyi Dezső tér 6.
Telefon/fax: 06 (1) 201-8734

Kovács Judit – osztályvezető
kovacs.judit@hagyomanyokhaza.hu

Barsi Hajna (hímzés, szőttés) – néprajzi szakelőadó
barasi.hajna@hagyomanyokhaza.hu

Csákányi Zoltán (faragás, mesterségek) – néprajzi szakelőadó
csakanyi.zoltan@hagyomanyokhaza.hu

Major Tímea (kerámia) – néprajzi szakelőadó
major.timea@hagyomanyokhaza.hu

Soltészné Nagy-Győri Mária – közművelődési szakember
nepiiparmuveszet@hagyomanyokhaza.hu

Török Sándor – ügyviteli alkalmazott-raktárkezelő

Általános szempontok a szakterületek bírálatához

A kategóriába sorolt népi iparművészeti alkotásnak minősíthető az olyan egyedi jellegű, kiemelkedő művészi értékű népi iparművészeti alkotás, amely magasabb esztétikai színvonalon fejleszti tovább a magyar népművészet hagyományait, technikai megoldása kifogástalan.

B kategóriába sorolt népi iparművészeti alkotásnak minősíthető a magyar népművészet jellegzetességeit magán viselő, a népi iparművészeti tárgyak minősítési értékrendjének megfelelő, technikai szempontból is színvonalas alkotás.

Jelölés nélküli zsűriszámot kap a színvonalas *ajándéktárgynak* minősülő – az **A** vagy **B** kategóriába nem sorolható – alkotás.

A zsűrizés gyakorlatának néhány, a bírálóbizottság által elfogadott szabálya:

- A zsűri tagjainak száma mindenkor páratlan; demokratikusan, egyszerű szavazattöbbséggel dönt.
- A zsűrizés időtartama alatt minden zsűritag legyen jelen.
- A zsűri csak teljes létszámmal működhet.
- Kihelyezett zsűri esetében zsűritagot javasolhat a zsűriztető.
- A zsűrizés befejezéséig minden zsűritagnak jelen kell lennie.
- **A** kategóriába sorolás csak akkor lehetséges, ha a zsűritagok egyöntetű igennel szavaznak.
- A zsűrizés eredményéről születő záródokumentum hitelesítéseként azon minden szakági zsűritag kézjegyének szerepelnie kell.

A bírálati szempontrendszer magában foglalja a néprajztudomány e tárgyra vonatkozó eddigi eredményeit, az elmúlt évtizedekben a népi iparművészeti tárgyak bírálatával foglalkozó elméleti szakemberek tapasztalatait és a ma élő, népművészettel foglalkozó szakemberek, alkotók nézeteit a népi iparművészeti tárgyak bírálatáról, értékeléséről.

A minősítés alapvető feladata a műbíráló segítségével a színvonalas, magas művészeti értéket képviselő alkotások kiválogatása, védjeggyel történő ellátása, s az értéktelen – kizárólag piaci érdekeket szolgáló – munkák kiszűrése, visszaszorítása.

A bizottság – elődeihez hasonlóan – az általa minősített tárgyak esztétikai, funkcionális és technikai megméréttetésével, műbírálóval folyamatosan befolyást gyakorol az alkotókra annak érdekében, hogy a terület hosszú távon megőrizze tárgyi kultúránkban gyökerező kézműveshagyományainkat; a hagyományos kézművességet a mai kor követelményeinek megfelelően kívánja alakítani annak érdekében, hogy a körülöttünk lévő tárgyi világ esztétikailag igényes használati és dísz tárgyakkal gazdagodjon.

A magyar népművészet szerves folytatásának kell tekinteni a népi iparművészetet, mely az idők során folyamatosan változott, alakult. A népi ipar kialakulása ma már több mint százéves múltat tekint vissza. A népi iparművészet fejlődését, változását, fellendülését, hanyatlását, átalakulását és megújulását az alkotói indíttatás, a társadalmi környezet, a társadalmi igény és a műbíráló folyamatosan alakítja. Mindezek folyamatosan hatnak egymásra, és ennek megfelelően nemcsak az alkotói magatartás, hanem a bírálat is az adott kor követelményeinek megfelelően változik.

A kiadványban összegezzük azokat az elvi és gyakorlati szempontokat, amelyek napjainkban a megítélés és a minősítés alapját jelentik.

A szempontok elsősorban alapelveket rögzítenek, és nem adnak az alkotónak olyan mankót, mely a tárgykészítés útmutatójául szolgál, mivel az megkötné alkotói szabadságukat, és óhatatlanul tárgyi elszegényedéshez, sematizmushoz vezetne. Ha így járnánk el, megakasztanánk a szabad akaratot, mely minden mű létrejöttének alapja.

Az elmúlt másfél évtized alapjaiban változtatta meg a kézművesség helyzetét hazánkban. A szervezett, intézményesült, iparszerű, „hivatásos” alkotókat foglalkoztató szövetkezeti hálózat megszűnése magával hozta az alkotók teljes szétszóródását. Ez a helyzet még a laza szálakkal kapcsolódó bedolgozói hálózat esetében is a jól értelmezett ellenőrzöttség lazulásához, elhanyagolásához, a szakmai színvonal általános visszaeséséhez vezetett.

A társadalom piaci alapokon történő újjászerveződése nem kedvezett a magas művészeti színvonalat képviselő tárgyformálásnak. A piaci szabályozás a tömegáru, a minőség romlása, a tárgyi anyag felhígulása felé vitte el a területet. A tárgyak zsúriztatása nem védi meg az alkotókat a silány piaci áruk mindent elborító dömpingjétől. A minőségi áruk az olcsón előállítható tömegáru miatt kiszorulnak a piacról.

A népművészet, a népi iparművészet – mint alkalmazott művészet – az élet örökké változó, folyamatosan megújuló területe, melynek tárgyi világa pontosan a felgyorsult életritmus miatt állandó mozgásban van. Az alkotók saját belső indíttatásuknak és környezetük igényeinek megfelelően folyamatosan újrafogalmazzák az adott kor tárgykultúráját. Ezt a folyamatot leginkább az alkotó belső igénye, emberi tartása, művészi elhivatottsága, szakmai felkészültsége szabályozza. A környezeti igény egy kisebb része támogatja az alkotót e törekvésében. Ugyanakkor a piac, a tömegáru igénye a környezet nagyobb részénél az olcsó, könnyen elérhető termékek előállítására sarkallja a kézműves-társadalmat. Amíg a piacon bárki büntetlenül használhatja az „eredeti magyar népművészet” feliratot termékei forgalmazásánál, addig nehéz gátat vetni a silány minőségű kommersz, magyaros giccs terjedésének.

A zsűri feladata pedig pontosan az, hogy orientálja az alkotókat és a piacot, és ezáltal védje a hagyományos értékeket; biztosítsa azok tovább élését, új formában, megújult funkciókban, új tartalommal való megjelenését.

A zsúrizés adja vissza az alkotóknak társadalmi, erkölcsi és anyagi megbecsültségüket, védje tisztas munkájukat a társadalom minden területén elharapódzó álértékek tömegétől, a hagyományos magyar tárgyi kultúrát a lejáratástól, az elanyagiasult világ mindent egybeemosó globalizálódásától.

Népi hímzés, népviseleti babák, viselet-öltözködés

Kiindulási alapnak azt kell tekintenünk, hogy a népi iparművészetnek – noha napjainkban egyre inkább nyit az iparművészet felé – a hagyomány továbbra is a meghatározó alapja kell legyen. Az első és legfontosabb kritériumok között kell szerepelnie annak, hogy a népi iparművészeti alkotás valamilyen módon képviselje, folytassa a népművészet történeti hagyományát, formavilágát, színeit, díszítőmotívumait, vagy ezek harmonikus felhasználásával készüljön új tárgy, új alkotás. Bármilyen irányba is indul el a tervező, az alkotó, az alap, a forrás *változatlan kell legyen*: a történeti, néprajzi hagyomány. Ugyanakkor fontos szem előtt tartani azt is, hogy napjaink művészeti alkotásai legyenek nyitottak és érzékenyek az új iránt úgy, hogy sohase veszítsék el a népművészeti hagyományokban gyökerező sajátosságaikat. Meghatározó továbbra is az, hogy valamennyi alkotásban érvényesülni kell a népművészet alapvető esztétikai normáinak.

Melyek ezek az alapvető esztétikai normák?

- A forma és a díszítmény harmóniája,
- a felületek díszítésének arányossága,
- az alkalmazott motívumok összehangolása,
- a táji jelleg érvényesítése,
- színek hagyományos és harmonikus felhasználása, valamint
- a motívumok, a stílusok és az alkalmazott technika egyeztetése.

A fenti törvényszerűségek figyelmen kívül hagyása okozza a leggyakrabban előforduló hibákat, amilyen például a kikristályosodott arányok be nem tartása, a díszítmények helytelen alkalmazása, a túldíszítettség vagy ennek ellentéte, a hagyományos díszítmény túlzott leegyszerűsítése, elszegényítése vagy éppen a történeti stílusok helytelen keveredése.

Hímzés

A történeti népművészet stílusai regionális, táji keretek között alakultak ki és szilárdultak meg, s erről nem szabad megfeledkezni. Egy-egy hímzőközpont sajátos, a többitől eltérő díszítmény- és színvilágot fejlesztett ki. Jellemző volt a különböző tájak eltérő ízlésű és stílusú hímzéseinél a tárgytipus, a kompozíció, az anyag, a fonál, a színezés és az öltéstechnika sajátos alkalmazása. Ha az említettek közül valamelyik összetevőt lényegesen megváltoztatjuk, az a hímzés karakterének, jellegének rovására mehet, a hímzés meghamisítását eredményezheti.

Ezért az alábbiakra kell különös figyelemmel lennünk:

- Fontos az alapanyag helyes megválasztása. Mind a hagyomány, mind a divat a természetes alapanyagok használatát kívánja meg. A tisztán műszálas anyagok elfogadhatatlanok, azt is tudomásul kell ugyanakkor venni, hogy a kevert szálakat – a jobb kezelhetőség miatt – nem lehet kiküszöbölni. Használatuk csak olyan mértékben megengedett, ami még nem megy az esztétikum rovására, nem rontja a hímzés értékét, nem idegen az adott hímzőstílus gyakorlatától és a fonál használatától sem. A

rossz alapanyag-választás a hímzés torzulását eredményezheti, például a keresztszemes hímzéseknél a kongré használata ilyen torzulást hozhat, laza lyukai óhatatlanul felnagyítják a mustrát, így az eredeti hímzés jellegét veszti.

- Meghatározó a fonal megválasztása is. Gyapjúhímzés például nem helyettesíthető akrilfonallal. Ennek *be nem tartása* alapvetően megsérti a hímzés jellegét.
- Fontos a tárgy formájához, funkciójához illő díszítmény alkalmazása, azaz leegyszerűsítve: egy szögletes forma szögletes, egy kerek forma kerek elrendezést kíván, egy tipikusan sarokminta-elrendezés nehezen képzelhető el egy vízszintes elrendezésű központi motívum szerepében. A minta tehát a felületekhez illeszkedő elhelyezésű legyen, s a hagyományoknál már kikristályosodott arányokat kell követnie. Kerülni kell a túldíszítettséget ugyanúgy, mint a díszítmény túlzott leegyszerűsítését, „elsilányosodását” (ez utóbbi főként a kereskedelmi célú tömegtermelés miatt fordulhat elő).
- Mindenkor érvényes kell legyen a kompozíció és a motívumok helyes összehangolása, azaz az, hogy a díszítőelemeket úgy kell kompozícióvá összerendezni, hogy úgy érezzük, nincs benne semmi felesleges, nem lehet hozzátenni, sem elvenni belőle, az egyes elemek szervesen kapcsolódnak egymáshoz. A jó kompozíció feltétele a fontos – hangsúlyosabb – és kevésbé fontos, térkitöltő elemek összhangja, megfelelő arányának megtalálása. Az egyes részletek kisebbedhetnek vagy nagyobbodhatnak ugyan, de csak oly mértékben, hogy ismét létrejöjjön az összhang a részeknek az egészhez és egymáshoz való arányát tekintve.
- A díszítmény ritmikusan tagolt legyen, a nagyobb foltok és az apróbb elemek váltakozzanak egymással. Figyelemmel kell lenni a hagyományos tükrkép-szerkesztési formára, kerülni kell az átlós szerkesztést, amelynek a magyar népi hagyományban nincs előzménye.
- A hímzésnél kiemelt jelentőséggel bír a színek alkalmazása, használata is, melyben egy közösség századokon át kialakult ízlése tükröződik, érvényesül. Ez olykor az ellentétes színek alkalmazásában, máskor pedig az átmenő színárnyalatokban jut kifejezésre. A szín a hímzések területén egy adott stílus alapvető meghatározója lehet. A színezés megváltoztatása azonban egy határig megengedhető, és pedig addig, amíg még a hímzés jellege nem sérül. A mai lakáskultúra s egyre inkább a viseleti alkalmazás is igényli ezt a változtatást (ilyen például egyes színes hímzések fehér változatának megjelenése vagy a fekete kisbundahímzések felváltása bordó színnel).
- Nem változtatható meg viszont az egyes hímzésstílusokhoz kapcsolódóan évszázadok során kialakult és hagyományozódó sajátos öltéstechnika. Az anyaghoz, a stílushoz igazodó, azt jellemző hagyományos technika a hímzésre vonatkozóan is az egyik alapvető, meghatározó jellegzetesség.
- Kérdésként merülhet fel az, hogy a modern technika, technológia alkalmazása mennyire megengedett. A textilek területén a varrógép alkalmazása csak korlátozott számban lehet jelen: a nyargalásos vagy a szűrrátétes technikánál egyértelmű a jelenléte, hiszen a kivitelezés eredendően a varrógépen alapul.

- Meghatározó kell legyen a kivitelezés minősége. A művesség mindenkor meghatározza a tárgy esztétikumát és értékét egyaránt. Mai ízlésvilágunk esztétikailag kifogástalan tárgyakat igényel, ezért minden tárgy készítésénél az alkalmazott technika által lehetővé tett legjobb minőséget kell megkövetelnünk.
- A legfontosabb kritériumok között kell szerepelni a tárgyak használhatóságának. A tárgyaknak a mai ember életében is meg kell találniuk a helyüket, be kell illeszkedniük a mindennapok kultúrájába. A népművészeti alkotásoknak – mint minden művészeti alkotásnak – alapfunkciója az esztétikai élményszerzés, a szépség, a harmónia iránti vágy kielégítése. Ez mindkét tárgycsoport – dísz tárgyak és az alkalmazott népi iparművészet tárgyai – esetében így van.
- Egy hibátlan tárgy elkészítése nemcsak biztos tárgyi és technikai tudást és jó ízlést igényel, hanem szükség van az alkotói tehetségre is, mely alapfeltétele az újabb, egyedi kompozíciók létrehozásának. Az egyéni alkotói tehetségen alapuló továbbvitel, a továbbalkalmazás újabb variációja a hagyományos hímzések fennmaradásának egyik legfontosabb kritériuma.

Népviseletes babák

A népviseletes babák készítésének nincsenek a távolabbi múltban gyökerező hagyományai. A hagyományos öltözékek feladása hozta felszínre több helyen azt az igényt, hogy az egykori viseleteket megörökítsék, s erre tökéletesen alkalmasnak bizonyultak e tárgyak; megszületésükben ugyanakkor jelentős szerepet játszott a „hungarikumok” iránti kereskedelmi igény is. Barsi Hajna a népviseletes babákra vonatkozóan a következőket fogalmazza meg: „A népi iparművészeti szakágak között nemcsak újdonsága miatt foglal el speciális helyet a népviseletes baba, hanem a készítéséhez szükséges speciális ismeretanyag sokrétűsége okán is. Aki babát akar készíteni, annak kell értenie a textilszobrászathoz, minden részletében ismernie kell az adott népviseletet, korszak, életkor és alkalmak szerint, meg kell találni a helyes arányokat, a megfelelő anyagokat. Tudnia kell szabni-varrni, hímezni. Érteni kell az ékszer, a főkötő és a lábbelikészítéshez. De éppen ez a sokrétűség teszi a babakészítést rendkívül izgalmas feladattá”.

Készítésük során alapvető követelményként az alábbiakat kell betartani:

- Legfontosabb követelmény a néprajzi hitelesség, a hagyományokban gyökerező eredetiség megtartása. A viseleti babák készítésénél legfontosabb követendő szempont tehát az legyen, hogy az elkészített munka egy hagyományos közösség viseletét teljes hitelességgel jelenítse meg, megfelelő arányokban lekicsinyítve. Egy adott kor adott korosztályához, adott alkalomhoz igazodó hiteles viselete kell legyen az elkészült munka. Javasoljuk, hogy a viseleti baba készítője mindenkor konkrétan jelölje meg azt, mit akar a babában megjelentetni.
- A tárgy művessége, igényes, esztétikus kivitele, mely két fontos összetevőből áll:
 - § az alapot képező baba megjelenítése,
 - § a babára kerülő viseleti darabok elkészítése.

- A kereskedelmi forgalomban lévő műanyag, gyakran csecsemőt formáló játék babák felöltöztetése mindenképpen kerülendő. Lehetőleg textil babatestet és -fejet, esetleg a szolid, magyar arckaraktertől nem idegen porcelánfej alapot válasszuk, vagy készítsük el. Kategorikusan azonban nem szabhatjuk meg azt, hogy milyen alapanyagból készüljön el a baba teste és feje. A javasolt textil és porcelán mellett nem zárható ki más megformálási lehetőség sem, ha az teljes összhangban van az öltözék jellegével, a megjelenítendő figurával.
A babatest elkészítésénél nagyon fontos az, hogy a test és a fej aránya szinkrónban legyen egymással.
A részletre való odafigyeléshez tartozik az arckifejezés megformálása is. Ne törekedjünk mindenáron az erőteljes és hangsúlyos korkifejezésre. A jelzésszerű vagy semleges arckifejezés sokkal szerencsésebb annál, mintha például egy kisfiúfejre bajuszt festve groteszk módon jelenítünk meg egy vőlegényi viseletet. Az arc festése is esztétikus legyen, harmonizálnia kell a megjelenített viselettel.
- Az igényes kivitel az egyes öltözetdarabok elkészítésére is vonatkozik. Szem előtt kell tartani a ruházat arányait is, amelyet a babatest méreteihez igazodva kell kialakítani. Groteszkké válhat egy viseleti baba, ha valamely öltözetdarabja, például a főkötő nem követi a többi darab méretét, nagyságát. A ruházattal együtt arányosan csökkenteni kell magukat a díszítményeket is.

A hitelesség megkívánja továbbá azt is, hogy nem szabad figyelmen kívül hagyni az alsóruházatokat sem. Ezeket éppoly pontosan meg kell jeleníteni, mint ahogy azok az eredeti viseletben szerepeltek, hiszen ezek adják meg az öltözékek sajátos állását, formáját (például az alsószoknyák száma).

A hagyományos öltözékekben minden egyes apró részletnek megvoltak a maga fontos szabályai és formai megjelenítése, ezért a hitelesség részei a megfelelő haj- és fejviselet, a lábbeli kialakítása, továbbá az egyéb öltözékkiegészítők – pl. az ékszerek –, valamint az életképszerű ábrázolás kiegészítő tárgyainak megformálásai is. Ezek elkészítésénél törekedjünk az eredeti alapanyag alkalmazására, de ha már azok fellelhetetlenek, vagy kicsinyített formában nem elérhetőek, az eredetihez leginkább igazodó, természetes anyagok használata az elfogadható. Itt is elsősorban az esztétikum, az ízléses megjelenítés a fontos, valamint a teljes összhang az ábrázolandó figurával.

Ha többalakos kompozícióban jelennek meg az öltözékek, figyelni kell arra, hogy az egyes viseletek ugyanazt a kor- és időszakot képviseljék.

Minden esetben rendkívül fontos a kivitelezés mikéntje és minősége. A minőségi kivitelnek a legapróbb részletek megformálásában is jelen kell lennie; egyetlen rosszul elkészített részlet az egész összhatást tönkreteszi.

Viseletek, öltözékek

Mindenekelőtt azt emeljük ki, hogy a viseletnél talán még nagyobb hangsúlyt kap a funkcionalitás, azaz a használhatóság, a hordhatóság – akár alkalmi jelleggel, akár a mindennapjainkban –, mint bármely más alkotói kategóriában.

A hagyományos viselet továbbéltetésének területén két irányzat él napjainkban:

- Egyrészt jelen van a hagyományos öltözékek egy az egybeni reprodukálása (**B** kategória), azaz hagyományos másolása. Ennek több országban vannak követői. Úgy gondolom, hogy egy közösség hovatartozásának kifejezőjeként, egy közösséghez tartozás szimbólumaként, az összetartozás jeleként ennek is nagyon fontos szerepe van és lehet, s egyre nagyobb szerepe lesz a jövőben is. E ruhák viselése többnyire alkalmi jellegű, az évnek csak egy rövid időszakához – a rendkívüli és kivételes nagy ünnepekhez és eseményekhez – kapcsolódik. Hagyományőrző együttesek fellépőruhaként, újabb jelenségként pedig a falu vagy a város napja eseményéhez kapcsolódóan öltik magukra ezeket az öltözékeket. Miután jelentős igény van rá, ezt a formát is fenn kell tartanunk. Elismernünk azt, hogy elkészítésük gyakran igen nagy mesterségbeli tudást, sőt sokszor többféle mesterség együttes alkalmazását is igényli, mégis azt kell mondanunk, hogy miután elkészítésüknél nincs jelen az önálló tervezés és alkotás, az elbírálás során külön kategóriaként kell kezelnünk, külön kell elbírálnunk, az elfogadott munkákat az önálló tervezésen alapuló munkáktól eltérően kell jelölnünk. Hangsúlyoznunk kell ennél a kategóriánál is a minőségi kivétel fontosságát, az eredetivel egyező vagy ahhoz közel álló alapanyag megválasztását, a hiteles és jellegzetes díszítmények megjelenítését valamennyi öltözetdarab esetében.
- A reprodukált munkák között egyre több olyan is található, melyek nem tartoznak a népviselet kategóriájába, más társadalmi rétegek viseletét, például történelmi korok főúri öltözékét tükrözik. Ezek elbírálása – úgy gondolom – inkább a Képző- és Iparművészeti Lektorátus feladatkörébe tartozna.
- A bírálóbizottság munkáját feltétlenül segíti, ha az alkotó a munkája mellé a rekonstruált darab illusztrációját (fotóját) is mellékeli.
- A népviseleti kategóriába tartozó munkák másik csoportja – és ez alkotja a munkák többségét – önálló tervezésű alkotás (**A** kategória). A népviselet, a hagyományos öltözék mai készítése a hagyományokon alapuló kézművesség köréből talán az a terület, ahol az iparművészet irányába történő nyitás a leginkább tapasztalható, amit mindenekelőtt a használhatóság, a divat és a kor igénye hozott és hoz magával. Ennek a nyitásnak a lényege az legyen, hogy a tervezés során az alkotó egy vagy több elemet kiragadva úgy ment át a hagyományosból, hogy rá lehessen ismerni arra, hogy mit örökít tovább. A tervezés során tehát az alkotó a hagyományos népviseletekből merít. A mindennapok igényeihez igazodva az egyik legfontosabb elvárás ezekkel a ruhákkal szemben az, hogy hordhatók, használhatók legyenek. Ehhez meg kell találni a megfelelő arányokat a hagyomány diktálta követelmények és napjaink igényei, a funkcionális hasznosítás között. Meg kell találni azt az arányt, ha úgy tetszik, határt, ami a hagyományos szabásvonal és díszítmény tervezetéből létrehozza azokat a ruhákat, amelyek ma is viselhetők.

Mik lehetnek a legfontosabb elvárások az önálló tervezésű öltözékekkel szemben?

- Az öltözékek alapanyag-megválasztásánál mindenképpen törekedjünk arra, hogy a kiválasztott anyag lehetőleg közelítsen az egykor használatos, eredeti alapanyaghoz (vannak ugyanakkor olyan viseleti darabok, melyeknél az eredeti alapanyag mással nem igazán pótolható – ilyen például a nemez vagy a posztó is). Sem a kor igénye, sem a ma fellelhető alapanyagok köre nem kívánhatja meg az egykor használatos alapanyagok kizárólagos alkalmazását. Mind a hagyomány, mind a divat igénye a természetes alapanyagok használatát helyezi előtérbe. Ugyanakkor a könnyebb kezelhetőség nem zárja ki annak lehetőségét sem, hogy a kevert szálás alapanyagok használatát is megengedjük. Alapvető azonban az, hogy kerülni kell a tisztán műszál anyagok alkalmazását.
- A hagyományos viseleti darabok továbbvitelénél az alkotó a formai megjelenítés során az eredeti szabásvonal egészét is követheti, vagy annak egy jellegzetes karakterét is kiragadhatja.
- A hagyományos alapanyagú és szabásvonalú öltözéken legtöbbször valamilyen díszítőtechnika is megjelenik. Ennek kiválasztásánál alapvető elvárás az alapanyag sajátosságával összeegyeztethető, a hagyományban is fellelhető díszítési technika alkalmazása, azaz a díszítmény és az alapanyag harmonikus összhangja (a posztóruhán rátét vagy zsinórdíszítés használata).
- A kézi készítésű díszítési technológiák mellett vannak olyan viseleti darabok, melyek elkészítésénél a gépi munka is megengedett. A varrógép használatát követeli meg például a szűrrátét ugyanúgy, mint a nyargalásos díszítési technika (például a bujka, a muszuj és a szűrdíszítés esetében).
- Nagyon fontos az, hogy a díszítmény, a mintaszerkesztés tökéletesen igazodjon a díszítendő felülethez, a megfelelő arányok megtalálása, a rész és egész harmonikus összhangja az esztétikus megjelenítés egyik alapvető követelménye.
- Az öltözék elkészítésénél alapvető kritérium a legapróbb részleteiben is fellelhető, igényes és tökéletes kivitel.
- Mennyire ragaszkodjunk az egykor hagyományos színek használatához a viseleti darabok elkészítésénél? Úgy gondoljuk, hogy ezektől többnyire már el lehet térni, fontos a színek ízléses megválasztása, harmonikus egymás mellé rendelése, a díszítmény és az alapanyag színének harmonikus összhangja, eleganciája. Ilyen esetekben az öltözék a hagyományos elemek más jellemzőjét kell hogy továbbörökítse, amiből az eredet nyilvánvalóvá válik (hagyományos díszítőelemek, szerkesztési módok vagy szabásvonalak).
- Korunk igényeihez igazodóan a viseletek elkészítésénél mindenképpen el lehet hagyni olyan elemeket, melyeket ma már – funkció hiányában – nincs értelme elkészíteni; olyasmire gondolunk itt, mint a férfiingek vállfoltjának, azaz a vállon kopásgátlás végett duplán lévő anyagnak az elhagyása, természetesen a hagyományos fazon vagy szabásminta megtartása mellett.

Csipke

Magyarországon évszázados múltra tekint vissza a különféle technikákat alkalmazó csipkekézművesség is. Mint minden kézműves-tevékenység, a csipke divatja, készítésének mértéke, használata a különböző korokban más és más volt, s az idők során maga a csipke is változáson, átalakuláson ment keresztül alapanyagát, díszítményvilágát, motívumkincsét tekintve. Fontos az, hogy az új stílusú csipkében is tovább éljen a magyar nép mintakincse, szellemisége, valamint hogy korunk életérzését és formavilágát fogalmazza és jelenítse meg. Ahhoz, hogy a csipkekészítő úgy gazdagítsa a maga tudásával, gondolataival, érzéseivel a magyar nép hagyományait, hogy közben megfeleljen a mai kor elvárásainak, nemcsak szakmai tudással kell rendelkeznie, hanem tehetséggel is.

Egyetértünk azzal, hogy az általános szempontok között meg kell fogalmaznunk azt, hogy a ma újonnan készülő munkáknál nem kell mereven ragaszkodnunk csak a 19–20. század fordulójára kialakult paraszti eredetű forrásanyaghoz. Mint ahogyan más kézművesműfajoknál, itt is legyen lehetőség korábbi korszakokból – esetleg más társadalmi réteghez kötődő forrásanyagból, amilyenek például a debreceni Dobozi temető 18. századból származó viseletkollekcióján fellelhető csipkék (női mellények, párta, kötény stb. díszítése) – is meríteni, ami egy parasztpolgári ízlést tükröző, tágabb közösség által elfogadott ízlésvilágot tükröz. Olyan forrásanyagok irányába is lehetne nyitni, mint például a csetneki csipke, ami igaz, hogy ír eredetű, de meghonosítása kimondottan a magyar népi díszítőmotívumok felhasználásával történt. Úgy gondoljuk, konkrétan meg kell határozni azt a kört, amelyet forrásként a népi iparművészeti kategóriában még el lehet fogadni.

Fontos, hogy az alkotó mindenkor pontosan jelölje meg, milyen forrásanyagot használt munkája alapjául, miből merített.

Alapvető követelmény legyen az, hogy az alkotó találja meg azt a hasznosítási, felhasználási funkciót, amely napjaink igényeként, a kor követelményeként jelentkezik. Figyelnünk kell arra, hogy a felhasználási kör ne tolódjon el a megengedhetetlen „giccs” – mint például a csipke falikép vagy tálcálatét - irányába.

A csipke azon kézműves alkotói kategóriába tartozik, melynek fő funkciója a díszítés, a dekorativitásra törekvés, ezért gyakran más alkotói műfajjal együtt, társultan jelentkezik (lakástextilek: hímzés, szőttés, valamint viselet kiegészítéseként). Nem szabad megfeledkezni arról, hogy ebben az esetben is önálló alkotói munkaként kell azokat kezelni mind az alkotónak, mind a munka bírálójának. Ebben az esetben az elbírálásnál pluszszempont is jelentkezik, és pedig az, hogy mennyire harmonizál, mennyire illeszkedik a csipke a díszítendő tárgyhoz, annak stílusához (például a hímzés vagy szőttés szegélyeként annak díszítményéhez vagy a ruha gallérjaként annak stílusához stb.).

Milyen szempontok szerepeljenek az elbírálás során?

- A történelmi vagy forrásanyag újradolgozása során (**B** kategória) – mely még nem tartalmaz önálló tervezői munkát – elsősorban az eredeti

motívumok és díszítési rendszerek reprodukálása, valamint mai esztétikus felhasználása az elsődleges. Miután ez a kategória nem enged eltérést az eredetitől, annak hű követése az alapvető szabály. Meg kell azonban jegyezni azt, hogy az egy az egybeni rekonstrukció is megkívánja az újratervezést, a mintarajz készítését. E munka elkészítése is megköveteli azt, hogy az alkotó tökéletesen ismerje az alkalmazott csipke mintaelemeit, motívumrendszerét és mintaszerkesztési sajátosságait, azt hogy az adott korban milyen eszközökkel (például hány gombostűvel) dolgoztak, milyen fonálból készült el az eredeti forrásanyag. Gondot jelenthet az egykor használatos alapanyag, fonal felkutatása, előteremtése. Ma már nem minden esetben lehetséges fel az eredetileg használatos alapanyag, ilyenkor az ahhoz legközelebb álló anyagok használata tanácsos, azoké amelyek még nem veszélyeztetik a csipke sajátos jellegét. E kategória elbírálásánál a hiteles reprodukálás mellett a tökéletes technikai kivitel, az esztétikum szerepeljen a legfőbb elbírálási szempontok között.

- A saját tervezésen alapuló, hagyományost továbbörökítő munkáknál (**A** kategória) – melyek eredeti stílusjegyeket és funkciók célokat is tartalmazhatnak – fő kritérium, hogy az eredeti forrásanyag felismerhető legyen, az eredeti munka eszmeisége is megjelenjen. Ennek érdekében mi mindenre kell figyelemmel lenni az alkotóknak?
- Fontos a forrásként használt csipketípusnak megfelelő alapanyag, fonal megválasztása; az eredetitől jelentősen eltérő fonal alapvetően megváltoztatja az elkészített munka jellegét. Az alapanyag mindenkor harmonizáljon a mintakinccsel, a motívumok nagysága megköveteli a megfelelő vastagságú fonal kiválasztását; ellenkező esetben – ha ez nem történik meg, például a fonál vastagabb a kelleténél – az a kivitelezés minőségének rovására megy. Ha kiegészítőként van jelen a csipke, figyelni kell arra is, hogy a csipke alapanyaga (fonal) igazodjon ahhoz a textíliához, amelynek része. Vékony anyagú textil szélére vékony fonalú csipkét tegyünk, a színessel hímzett vagy szőtt textil szélére az alapanyag szálából készüljön a csipke. Figyelni kell arra is, hogy a díszítendő munka (viselet, szövés vagy hímzés) és a csipke alapanyaga (különösen akkor, ha az utóbbi nem levehető kiegészítő darab) alapvető viselkedésében ne térjen el egymástól (ne forduljon elő az, hogy a mosás vagy tisztítás során például a csipke összemegy), vagyis az alapanyagok ilyenfajta összhangja is nagyon fontos.
- Fontos a választott (s a tervben is megjelölt) csipketípusra jellemző díszítőmotívumok alkalmazása a tervezés során. Törekedni kell a stílus tisztaságára, vagyis kerülendő a különböző korú és típusú díszítmények egy munkán belüli keverése.
- A mintaszerkesztési alapelvek között elsődleges fontosságú a kompozíció áttekinthetősége, világos és tiszta szerkezete. Mint más díszítőművészeti ágazatban, kerülendő a mintaelemek zsúfolása, ne akarjunk minden létező díszítőelemet egyetlen darabon bemutatni, felhalmozni, a „kevesebb sokszor többet mond” elv a követendő, ami persze nem jelentheti a minta túlzott leegyszerűsítését sem. A magyar vert csipkék alapvető jellemzője szerkesztési szempontból például az, hogy a függőleges és a vízszintes tengelyre szimmetrikusak, és ritmikusan

ismétlődnek. Egy vagy két minta ismétlődhet ritmikusan, több nem. Alapvető elvárás a szerkesztés során a fő- és kiegészítő (mellék-) motívumok harmonikus összhangja.

- A tökéletes és precíz, technikailag teljesen kifogástalan kivitel az elkészült munka minden egyes apró részletében tükröződjön. A kifogástalan kivitelezés és a magas szintű esztétikum az alapvetően megkövetelendő elvárások között szerepeljen.

Szatmári Ibolya – Mátray Magdolna

Szöttes

Új jelenségek

A közelmúlt szötteskultúrát érintő változásairól szólnunk kell, hiszen a pontos helyzetelemzéssel a megoldandó feladatok is körvonalazódnak.

Néhány éve annak, hogy megszűntek (egy-két kivételtől eltekintve) az országosan ismert, jegyzett nagy és kisebb szövetkezetek, amelyek többsége az ötvenes évek elején alakult. Akár ötven évet is átfogó működésük során megőrizték a népművészet, a népi kézművesség azon jegyeit, amelyre nosztalgiával tekintünk vissza, hiszen a szövetkezet dolgozóinak első generációiban ott voltak azok az autentikus személyek, akik otthonról hozták a szövés ismereteit. Fájdalommal vegyes érzésekkel gondolunk vissza arra a szemünk előtt végbement folyamatra, amelynek során a népművészetből munka lett számukra.

Az alkotókedvtől vezérelt szövéshez olyan fogalmak tapadtak a szövetkezeti mozgalomban, mint darabbér, hatékonyság, egyszerűsítés az olcsóbb termék eléréséhez, versenyfutás a piacért. A piac törvényszerűségei nem engedik meg az értékek megőrzésének és a termelésnek, mint közgazdasági kategóriának az együttes jelenlétét. Sok esetben a népművészet hagyományainak megőrzéséből annak értékeivel való kufárkodás lett.

A gazdasági ellehetetlenülés egyfajta termelési, gazdasági szerkezet megszűnését okozta, de a szövés ismeretének értékmegőrző, kultúra- és hagyományhordozó szerepe mégis megmaradt. Ha magára hagyottan is, de tovább él, mintegy jelzésként annak, hogy a kézműves szövés tudásanyaga és gyakorlata a társadalom kulturális identitásának egyik bizonyítéka.

Kulturális önazonosság

Egyesületekben, alapítványok vagy más civil szerveződések révén, vagy akár gazdasági társulások keretén belül széles réteg foglalkozik a szövés művelésével.

Az alap- és középfokú művészeti iskolák tananyagának része a szövés tanítása. A felsőfokú képzésben is lehetőség van a szötteskultúra megismerésére, esetleges speciálkollégiumi tárgyak keretében. Az egyetemi képzés az értelmiségi modulanyagok bevezetésével és felvételével lehetővé teszi széles körű ismeretek megszerzését a diákok számára. Így a néprajzi, azon belül a szötteskultúráról szóló ismeretek is a legszélesebb körben hozzáférhetővé válnak.

Országos és regionális konferenciák, pályázatok, táborozások, tanfolyamok és kurzusok teszik lehetővé a szötteskultúra megismerését.

Az alkotókedvtől vezérelt szövés újra jelen lévő fogalom lett. A szövés művelői között kiemelkedő egyéniségek jelentek meg, akik átélő- és átlényegítőképesseikkel új lendületet adnak a szötteshagyomány kedvelőinek-ismerőinek, művelőinek és pártolóinak egyaránt.

A népművészet mindezek nyomán újra eleven, létező ismeretté vált. A népművészet, a hagyomány, a tudás folytonosságát az átadás-átörökítés jelentette egykor. Ma a befogadás, a megtanulás, a felismerés fogalmát találjuk pontosabbnak e kultúra folyamatosságának örömteli szemlélésekor. A megjelenő szakirodalom, a kutatások publikálása, a konferenciák előadásainak megjelentetése kötetekben a közkinccsé válást segíti; a kommunikáció új lehetőségei gyors és széles körű ismeretgyűjtést tesznek lehetővé.

Ismert fogalmak új jelentéssel

A népművészet, a népi iparművészet fogalma úgy a szakmai berkekben, mind a hivatali szaknyelvezetben bevett fogalmak. Beszélünk népművészeti jellegű és népi iparművészeti jellegű megnevezésről is. A jelleg szó beiktatása is jelzi, hogy módosított jelentésről van szó. Népi hagyomány: ez a közelmúlt és a jelenkor értelmezésében is egyet jelent a paraszti hagyományokkal. A megismert és a megismerhetővé váló szótteskultúra csak a paraszti szótteskultúra lenne? A takácsszövés, a mesterek, a céhek világa azonban a szakmaként művelt szövést jelentette, és nem népművészetet (kizárhatjuk-e ezen alapon a ma születő szótteseket a hagyományápolás-hagyományőrzés köréből?). A takácsszövésnek is széles körű irodalma van már, amely bárki számára elérhető és beépíthető. Pontosabb kifejezésnek tarthatjuk a mai kézműves szövés gyakorlatára a nemzeti hagyományokon alapuló szövött tárgyformálás kifejezését. Így talán jobban átfogható, rendszerezhető és megérthető a ma készülő szóttesek sokfélesége. A sokféleség a nyitottságból: az ismeretekhez, anyagokhoz, technológiákhoz való könnyebb hozzáférésekből is következik.

Hagyományos kultúra, kulturális hagyomány

Ma elfogadott, díjazott szóttesmunka lehet a reneszánsz korához közel álló templomi térdeplőpárna újraszövése, s örüljünk neki, hogy ez így van! Ebben hagyomány, kultúra, technikai magasiskola és érték jelenik meg. Vonjuk be megismerhető, elérhető hagyományainkat napi gyakorlatunkba, műveljük, éltsük őket, a bírálóbizottság pedig döntse el, találja ki az elbírálás módszertanát, hogy a szóttesek közül melyik az értékes, melyik jelent minőséget, mert e bizottságnak ez a feladata.

Új feladatok

A szövés művelői számára gyakran az a legfontosabb kérdés: érték-e, értékes-e, minőséget képvisel-e az, amit elkészítettek. Erre várnak választ a bírálóbizottságtól. Mások számára fontos a zsűriszámmal ellátott tárgy forgalmiadó-mentessége, mivel kereskedelmi forgalomra is számítanak. A bírálóbizottság számára a minisztériumi rendelet három csoportba való

besorolást enged meg. Az **A**, **B** jelzésű, valamint *betűjel nélküli, de zsűriszámmal ellátott* tárgyak csoportjának elkülönítésére nyílik lehetőség.

A színvonal, a minőség, az érték azonos mértékben számon kérhető és elvárt mindhárom kategóriában. Az értékről, a minőségről garanciát nyújtó zsűriszámok azt jelentik, hogy nincs minőségi különbség a három kategóriába sorolható tárgyak között. Az **A**, **B** és a *betűjel nélküli zsűriszám* nem a csökkenő értékrend megjelölésére szolgál.

A hagyománykövetés mértéke – motívumokban, színekben, tájegységi jellemző jegyekben – nem szolgálhat alapként a minőségi megkülönböztetéshez.

A hagyományok történetisége, időbeli messzesége sem jelenthet alapot a minőségek megítélésében.

A tárgyak bírálatakor az anyag-forma-funkció egységét kell megvizsgálnunk (egyidejűleg a technikai kivitelezés színvonalával), hisz a nemzeti, nemzetiségi tárgyi néprajzi kultúrában ezek tökéletes összhangban vannak.

A szöttesek alapanyaga

A szöttesek alapanyaga lehet:

- természetes;
- természetes alapanyagként megnevezett anyag, mely műszálat is tartalmaz a minősítés változatlanóságának határáig;
- a természetes alapanyag tulajdonságaival rendelkező, természetes alapanyagként viselkedő nem természetes anyag.

Forma

A tárgyalakítás, a formaalakítás folyamatának alapelemei, a díszítményként használt elemek: csíkok, motívumok, azok színei, arányai, ritmusa, a tárgy egészének kompozíciója s mindezek együttes jelentéstartalma adják a formát, amely egyben a tárgy tartalma is. A tartalom fogalma nem adalék; nem emelhető ki, nem választható el a tárgy egészétől.

Az *esztétikum* kérdéséről is itt kell beszélnünk. Az esztétikum fogalmát gyakran az anyag-forma-funkció szétválaszthatatlan egységének megnyilvánulására használjuk, vagyis amikor ez a hármas egység maradéktalanul megvalósul, akkor a tárgy természetesen esztétikus lesz. További megjegyzés az esztétikum kérdéséhez a tárgy karakterének s jellegzetességéből adódó esztétikumának megítélése, ezek összefüggése, egységben látása. (A karakter jelentheti a formaalkotás, a komponálás, a díszítés jellegének, arányainak, ritmusának, színhasználatának jellemző jegyeit vagy a tárgy kortörténeti megfelelését, a tájegységre jellemző sajátosságok pontos átvételét; jelentheti még az alapanyag tulajdonságainak hangsúlyosságát is, melyhez a forma és a funkció helyes megválasztása társul; a funkció dominanciáját, amely formai és alapanyagbeli szinkronitással társul.)

Funkció

A tárgy rendeltetése lehet hagyományos vagy nem ahhoz kötődő.

Egy új funkció nem azt jelenti, hogy a tradicionális formát új rendeltetéssel ruházzuk fel, hanem azt, hogy az új funkcióhoz kellene új formát találni (ez azonban már a folklorizmus kérdését és a jelölés nélküli, zsűriszámmal ellátott ajándék-, emlék-, dísz tárgy-kategóriát érinti, amelyről a későbbiekben lesz szó).

A hármas egységhez társul a megvalósítás színvonala, amely megmutatja a technológiát, a megfelelő eszközök és megoldások alkalmazását. Időközben új technológiák jelentek meg, amelyek a sokszorosítást, a sorozatgyártást is lehetővé teszik, és ezt figyelembe kell venni a csoportbesorolási, -minősítési munkában. A megvalósítás-kivitelezés technikai színvonalának elbírálása – természetesen – nem okozhat problémát a bírálóbizottság mindenkori tagjainak. A szőtteskészítők számára – ahhoz, hogy helyesen tudják megítélni a kezük alól kikerülő darabok technikai minőségét – az idevonatkozó gazdag szakirodalmat ajánlhatjuk, amely egyfelől tartalmazza a szakmai ismeretek elsajátításának alapvető követelményeit, másfelől eligazítást is ad a szövőőknek arra vonatkozóan, hogy helyesen ítélhessék meg munkájuk technikai színvonalát.

Ebből a gazdag szakirodalomból javaslatként a következőket sorolhatjuk fel:

Bakay Erzsébet: *Festékes szőnyegek műhelytitkai*. Magyar Művelődési Intézet, Budapest, 1995 [1996].

Bakay Erzsébet – Papp Lászlóné: *Népi vászonszövés*. Kölcsey Ferenc Művelődési Központ és a Magyar Művelődési Intézet, Debrecen, 1996.

Bogdán István: *Régi magyar mesterségek*. Magvető, Budapest, 1973.

Koródi István: *Pamutipari fonó és szövő anyag- és áruismeret*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1977.

Szemmáry László: *Kötéstan tankönyv*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1971.

Az alkotás, a termékmegnevezés nem fedi pontosan azon tárgyak csoportját, amelyeket a bírálóbizottság minősít. Az alkotás köznapi szóhasználat, a bizottság által minősítendő tárgycsoport területén bizonytalan jelentésű. Olyan tárgyra is értelmezhető, amelynek valamilyen köze van a művészethez, de minőségében kétes. A termékmegnevezés idegen ettől a tárgycsoporttól, és még távolabb visz szakmailag pontos meghatározásától, azért mert közben tárgyról, tárgyalkotásról beszélünk, és népi-iparművészeti minősítésről, amelyhez jobban illik a fentebb javasolt nemzeti hagyományokon alapuló szövött tárgyformálás.

A népi iparművészeti tárgyak minősítésének feltételei, a tárgy tartalma – néprajzi hagyománya és esztétikai értékei –, egykori és a jelenlegi funkciója, valamint az alkalmazott technika és a kivitel minősége.

A kategóriába sorolt, népi iparművészeti alkotásnak minősíthető az 1. bekezdésben meghatározott keretek között az olyan egyedi jellegű kiemelkedő művészi értékű népi iparművészeti alkotás, amely magasabb esztétikai

színvonalon fejleszti tovább a magyar népművészet hagyományait, megvalósítása kifogástalan.

A kategóriába sorolható szőttesek lehetnek: az egy példányban készülő, láthatóan és egyértelműen azonosítható kézzel szövött textíliák, amelyek magas esztétikai minőséggel rendelkeznek. Az alkotói szándék első megközelítésre és kétséget kizáróan nagyigényű, amely a szőttes minden részletében visszatükröződik. Mivel szőttesek esetében a reprodukálást nem lehet kizárni, a szőttes elkészítésébe befektetett szemmel látható munkamennyiség, a kivitelezés technológiájának összetettsége és annak igényessége döntheti el azt, hogy az adott darab az **A** vagy a **B** jelű minősítést kapja. Az „egyedi” megjelölés – mint más művészeti területeken is használatos kategorizáló jelzés – ebben az esetben nem jelentheti azt, hogy az adott szőttedarabból csak egyetlenegy van. Az „egyedi” jelzést használjuk az egyéni, sajátos, önálló kreativitást felmutató szőttesekre. Vitatható esetekben e karakterjegyek meglétéről vagy hiányáról egy-egy darabbal kapcsolatosan a bírálóbizottságnak feltétlenül konszenzusos, szavazattöbbségen alapuló döntést kell hoznia.

Ezek a textíliák lehetnek például:

- egy-egy eredeti szőttes feldolgozása: újraértelmezése-komponálása;
- iparművészeti tárgyként (is) kategorizálható szőttesek, amelyek a szőtteshagyományokat képesek felidézni, azoknak bármely jellemző jegyét transzponálva újjáformálják, újjáalkotják, de feltétlenül és érzékelhetően kapcsolódnak e szőtteshagyományok szelleméhez;
- múzeumi textiltöredék-kiegészítések (pseudomásolatként);
- az eredetivel megegyező másolatok (például múzeumi másolatok).

B kategóriába sorolt népi iparművészeti alkotásnak minősíthető az 1. bekezdésben meghatározott keretek között: a magyar népművészet jellegzetességeit magánviselő, a népi iparművészeti tárgyak minősítési értékrendjének megfelelő, technikai szempontból is színvonalas alkotás. Az ebbe a kategóriába sorolt szőttesek abban különböznek az **A** kategóriába tartozóktól, hogy korlát nélküli sorozatgyártásuk, sokszorosításuk megengedett. A gépi szövés eszközeivel készült textíliák, amelyek egyenletes, minden darabra vonatkozó esztétikai minőséggel rendelkeznek, sorolhatók elsősorban ide. De idesorolhatóak a kézzel szövött és több példányban készíthető textíliák is, amelyek kivitelezésének technológiai összetettsége, munkaigényessége, művessége nem éri el az **A** jelzésű szőttesekét. Az **A** és **B** jelzést kapó, kézzel szövött textilek egyaránt magas esztétikai minőséget hordoznak. E jelzéseket másként nem kaphatják meg.

Jelölés nélküli zsűriszámot kap a színvonalas ajándéktárgynak minősülő, az **A** vagy **B** kategóriák egyikébe sem sorolható alkotás.

Ez a megjelölés – „színvonalas ajándéktárgy” – szélesen értelmezhető, és nem ad eligazítást a hagyományokon alapuló értékrend felől. Ennek a kategóriának a pontosabb meghatározása vagy legalábbis hozzávetőleges körülírása további megegyezést igényel a bírálóbizottság tagjai között, amelyet nem csupán szavakban és hallgatólagosan volna kívánatos rögzíteni.

A jelölés nélküli zsűriszám kategóriájának bevezetése jelzi a népi iparművészet fogalmának nyitottságát. Az *ajándéktárgyak* mellett magában foglalhatja azon tárgyakat is, amelyek alapjául a nemzeti tradíciók

szolgálnak, vagyis tisztán értelmezhető *folklorizmusról* van szó. Vizsgáljuk meg az ajándéktárgy jelentését, hogy eligazítást nyerjünk minősítési feladatunkhoz ebben a tárgykörben!

Miért kellene külön tárgycsoportként megjelölnünk az ajándéktárgyat? Az ajándék nem jelöl funkciót! Ajándéktárgy-e egy egyedi szőtt, amelyet ajándékba adunk? Mitől „ajándéktárgy” az ajándékozott tárgy? Van-e a hagyományban többfunkciós tárgy? (Nincs.) Az úgynevezett ajándéktárgyak között viszont gyakran találunk többfunkciós tárgyakat.

Ha a folklorizmus szellemében születő tárgyakban valamely ponton megbomlik a hármas egység, ha a kivitelezés, a technológia, az anyag nem illeszkedik, akkor a tárgy menthetetlenül átlép a *giccstárgy* kategóriájába. Az pedig sem betűjeles, sem jelölés nélküli zsűriszámot nem kaphat, nem lehet a minősítés tárgya. Mert a betűjelet kapó és a betűjel nélküli tárgyak nem sorrendben csökkenő esztétikai minőségük osztályzataként kapják e jelöléseket, mindegyik minősített tárgynak hordoznia kell egy esztétikai minőséget.

A *já téktárgy* fogalmát is megvizsgálhatjuk az ajándéktárgy meghatározása kapcsán. De csupán a méretarány megváltoztatása, a kisebbités, a lekicsinyítés önmagában nem változtat játéktárggyá egy tárgyat. A hagyományban a kicsinyített tárgy a gyermekkor egy szakaszának, a szerepjátékok idejének kelléke. Ha ezt emléktárgynak nevezzük, akkor ez helyénvaló. Ugyanakkor a gyermekjáték, mint népi iparművészeti tárgy önálló tárgytípusként is számba vehető lehet.

Külön kell szólnunk ez előbb már említett *emléktárgyakról*. Az úgynevezett ajándéktárgy az emléktárgy szerepét szándékozik betölteni, ha jól értelmezzük e kategória megnevezését. Az emléktárgy a hagyományban a legjobb anyagból készített használati tárgy, amely új jelentéssel gazdagodott az ajándékozás révén, s az új jelentésnek a mivességgel adtak hangsúlyt. Tehát az anyag-forma-funkció egysége az emléktárgy esetében is megvan.

Holb Margit

Gyöngymunkák (fűzött és szövött gyöngyök)

Anyagválasztás

Alapvető követelmény a jó minőségű, egyenletes méretű, szintartó üvegyöngyök és a megfelelő fűzőszál használata. Damil, drót, műanyag nem fogadható el.

Más anyagok használata mértékkel fogadható el.

A záródás megoldása az ékszer anyagához illő legyen.

Technikai kivitelezés

Különös figyelmet kell fordítani az alábbiakra:

- megfelelő minőségű fűzés vagy szövés;
- a toldások eldolgozása, a kapcsok felerősítése;
- a textilpánt tartása, a fonákoldal bélelése;
- a megkötő vagy szalag anyaga, színe, mérete, aránya;
- a záródás megoldása az ékszer stílusához illő legyen;
- szövött gyöngy felvetőszálainak eldolgozása;
- a gyöngy a hordhatóság minden követelményének feleljen meg.

Színválasztás

Hagyományos ékszereknél az eredeti tájegységnek megfelelő színhasználat kívánatos. Más színek használata is elfogadható, ha azok harmonikusan illeszkednek egymáshoz.

A továbbfejlesztés és a szabad komponálás lehetőségét meg kell hagyni az alkotóknak.

Funkció

Az ékszer kényelmesen viselhető legyen, idomuljon a nyak és a váll vonalához. A vállat betérítő ékszer kövesse a hagyományos arányokat.

A kapocs, kötő vagy gomboló használata egyszerű legyen, ugyanakkor biztonságosan zárjon, és legyen szép. Lehet díszítő funkciója is.

A fűzött vagy szövött gyöngyök funkciójuk szerint a következők lehetnek:

- *nyakékek:* gyöngygallérok, nyakpántok, gyöngysorok;
- *fejdíszek:* homlokdísz;
- *egyéb:* kalapdísz, mellénydísz, öv, karkötő, fülbevaló;
- *garnitúra:* nyakék-karkötő-fülbevaló együttes.

A garnitúra lehet két- vagy háromdarabos, de külön karkötő és fülbevaló csak kivételesen, indokolt esetben zsúriztethető.

Stílusok

Az egyes vidékek stílusjegyeit hordozó darabok lehetőleg őrizzék meg a hagyományos színeket, formákat, arányokat. Az alkotók törekedjenek arra, hogy a hagyománynak megfelelő tárgyakat is készítsenek és zsúriztassanak.

A stílust tiszteletben tartó változtatások, korszerűsítések elfogadhatók. A hagyományos típusok átalakítása egyedi tervezésnek minősül. Nemzetiségek és rokon népek ékszerei eredeti és mai változatban is zsúriztethetők.

A magyar ízlésvilágnak megfelelően áttervezett gyöngymunkák egyedi tervezésnek minősülnek.

Javaslatok a dokumentáláshoz

Minősítés

A kategória

A törvényben leírtak figyelembevételével azok a gyöngy ékszerek kapják ezt a minősítést, melyek a hagyományos gyöngygallérok típusaihoz hozzátesznek, egyéni stílusukkal formálják azokat, vagy a kornak megfelelően alakítják át. Más népek ékszertípusainak átkomponálása a magyar ízlésnek megfelelően szintén így értékelendő. Újszerű megoldás jutalmazható ezzel a minősítéssel akkor is, ha kisebb volumenű alkotás, de eddig ismeretlen vagy egyéni ötlet van benne.

Az **A** kategóriás tárgyakat jogvédelem védje, de csak másolásukat! Az ötletek és egyéni megoldások terjedése nagyon fontos és amúgy is megakadályozhatatlan.

B kategória

A törvényben leírtakat kiegészítve: a hagyományok szigorú rendjét követő és népi jellegű munkák, továbbá már ismert, szépen kivitelezett ékszertípusok kapjanak ilyen minősítést.

Ajándéktárgy kategória

Azok a színvonalas kisebb gyöngymunkák minősüljenek *ajándéktárgynak*, amelyek eladásra alkalmasak, de egyszerűek és magyarosak.

Fehér Anna

Nemez

Nagyobb műfaji területek

- Nemeztakaró,
- viselet,
- sátor,
- játék,
- egyéb használati tárgy (ékszer, táska, tok, párna stb.),
- hagyományos kalap (javasoljuk szakértő népművészet mestere-kalaposmester felkérését).

Anyag

- Természetes alapanyagok – gyapjú és más állati szőrök;
- legfeljebb harminc százalékban más természetes anyag (selyem, pamut, len, kender stb.);
- műszálas anyagok kizárva, még kiegészítő formában is (például cérna, gomb, zsinór stb.);
- festés: növényi, állati és vegyi festés is megengedett; fontos, hogy technikailag tökéletes, színtartó legyen;
- színállásnál közölje a festés módszerét: növényi, állati, vegyi, illetve saját vagy gyári festés.

Munkamódszer

- A kész nemezanyag a tárgy használatának megfelelő vastagságú és erősségű legyen.
- A minta és az alap összedolgozott legyen.
- A gyári filc felhasználását sem alapanyagként, sem részben nem fogadjuk el.

Különleges munkamódszerek

Amennyiben a tárgy más mesterségek elemeit is ötvözi magában, feleljen meg annak hagyományainak és szakmai követelményeinek, például hímzett, varrt, tűzött, bőrrátétes.

Ízlés, igényesség

- A nemeztárgy összképe feleljen meg a magyar ízlésnek és gondolkodásnak.
- Tisztelje a műfaj hagyományait.
- Kerülje az anyagszerűtlen, természetű ábrázolásokat.
- Minta tekintetében felhasználásra javasoljuk:
 - § a hagyományos nemezkészítő népek mintavilágát;
 - § magyar tájegységek forma- és mintakincsét, a nemezzel összeillő, anyagszerű formában.

Nagy Mari

Fazekasság

A zsűrizés esetén az első és legfontosabb kérdés, hogy a zsűrit kérő alkotó témaválasztása szerencsés-e, azaz az alkotó tisztában van-e felkészültségével, technikai ismereteivel, birtokában van-e annak a tudásnak, amely az edény hibátlan kivitelezését, megjelenítését az adott stílusban számára lehetővé teszi?

A zsűrizésnél a fazekasmunkák esetében az alábbi kritériumokat kell figyelembe venni:

- Az első tehát az alkotó témaválasztása, hogy ismeri-e a korlátait, és nem választott-e túl bonyolult, számára értelmezhetetlen vagy kivitelezhetetlen feladatot. Ez minden valószínűség szerint már az első pillantásra kiderül.
- A korongozás minősége: a készített edények falvastagsága egyenletes legyen, az edény formája, aránya harmonikus, a mérete a funkciónak megfelelő, kivitelezése igényes, és részleteiben is jó megoldásokat tartalmazzon!
- A harmadik szempont a tárgy esztétikai megjelenésének és funkciójának összekapcsolódása, azaz hogy az adott tárgy megfelel-e azoknak a használati követelményeknek, amelyekre tervezték.
- A negyedik a díszítmény elhelyezése és megkomponáltsága, azaz az alkotó birtokában van-e az adott fazekasstílus ismeretének mind elméleti síkon, mind a gyakorlatban. Amennyiben az alkotó egy-egy régebbi, ismert stílust kíván újításokkal megváltoztatva alkalmazni, akkor a fő szempont, hogy a változtatások beleilleszkednek-e a fazekashagyomány gondolkodásmódjába, illeszkednek-e annak hagyományos szerkesztési elveihez, motívumkincséhez és elhelyezési módjához. Figyelnünk kell arra is, hogy a díszítmények ne legyenek hivalkodóak vagy öntörvényűek, és ne zavarják a tárgyak használhatóságát, teljes mértékben alkalmazkodjanak a funkcióhoz! A tárgy mérete és díszítménye mindenképpen összhangban kell legyen egymással.
- Az ötödik szempont a díszítmény technikai kivitelezése, azaz technológiai tökéletessége. Az egyes tárgyakon alkalmazott díszítmények esetenként eltérhetnek ugyan a tradicionális formáktól és motívumoktól, ám mindenképpen ragaszkodni kell azok formai jellegzetességeihez, „vizuális nyelvéhez”. Nem szerencsés, ha egy fazekasmunka egyidejűleg mind formájában, mind technológiájában, mind motívumkincsében alapjaiban tér el a hagyományostól, ebben az esetben ugyanis megkérdőjelezhető annak népi iparművészeti besorolása. A tárgyakon használt nyersanyagok lehetőség szerint ne térjenek el alapjaiban a fazekasságban általánosan használt anyagok jellegétől, azaz ne alkalmazzanak az alkotók kerámia-fedőmázakat (úgynevezett „művészmázakat”), a Kárpát-medence fazekasságától eltérő színeket vagy technikákat!
- Ugyanakkor nem tartozik a népi iparművészet körébe, ha egy fazekasmunka a Kárpát-medencén kívüli, magyarokhoz nem köthető kultúrákból merít (például amerikai indián kultúrák, afrikai stb. edények

formavilága és mintakincse), vagy ha a Kárpát-medence őskori vagy ókori agyagművességének (régészeti kerámia) ismérveire épít. Ez utóbbi alól kivételnek számíthat például a moldvai magyar fazekasság emlékanyaga, illetve a korábban a Felső-Tisza-vidéken is előforduló hucul fazekasság stílusa, amely magyar kapcsolatai miatt felhasználhatónak látszik, illetve a régészeti anyagból a magyar honfoglalás utáni archeológiai anyag, amelynek feldolgozása azonban elsősorban stílusjegyei alapján és nem technológiai azonosság alapján képzelhető el, és akkor is csak nagy óvatossággal eljárva. Ezért a régészeti kerámia alkalmazását a népi iparművészetben nem igazán javasoljuk.

Ezek után összefoglaljuk azokat a hibákat, amelyek előfordulása esetén a tárgy zsűriszámot nem kaphat!

Az elfogadást kizáró hibák:

- A korongolás minőségi hibái, úgymint:
 - § egyenetlen korongolás, durván kidolgozott felületek,
 - § egyenetlen falvastagság, illetve úgynevezett fenéknehéz edény,
 - § a szájrész rossz kialakítása, az edény befejezetlensége.
- Komoly formai hibák a korongozásban, illetve a kiegészítők (fül, fedő stb.) nem megfelelő mérete, kivitelezése, illetve a ragasztási hibák (a füleknek nem az edény méretéhez és funkciójához alkalmazkodó mérete, illetve a felragasztásnál, száradásnál, égetésnél jelentkező repedések).
- Mindenféle cserépedény esetén a rossz égetés, amelybe beletartozik az alacsony hőfokon (600–750 Celsius-fokon történő) „égetés”, mázas edény esetén pedig a mázhibák. Ezek között meg kell említeni a hólyagos mázat, de a vékony, megégett mázfelületeket éppúgy, mint ahogy a földfestékek, engobe-ok esetében azok máz alatti foltosodását, „eltűnését”!
- Kizáró tényező az is, ha a tárgy annak a funkciónak nem felel meg, amelyre eredetileg tervezték, illetve ha a használat közben a tárgy várhatóan túl gyorsan tönkremegy, vagy a funkciónak egyáltalán nem felel meg.
- A stílusok és motívumok esetében azok értelmetlen keverése, nem a tradíciókhoz kapcsolható felhasználási módja, anyagszerűtlensége (például kékfestő, mézeskaláscsinták alkalmazása fazekasmunkákon, hímzéselemek használata stb.), amelyek egyértelműen nemkívánatosak a népi iparművészetben.
- Ha a díszítmények elhelyezése megkérdőjelezi a tárgy használhatóságát (rossz helyre kerülő minták), illetve a tárgy mérete és díszítménye nincsen összhangban (nagyon kicsi tárgyon eltúlzott minta vagy fordítva, illetve az egyes mintaelemek rossz használata – például a nagy tárgyon megfigyelt motívumok aránytalan kicsinyítése stb.).

A fenti hibák előfordulása esetén véleményünk szerint zsűriszám nem adható ki, a zsűrizésre beadott tárgyat el kell utasítani!

Nem lehet ugyanakkor egyértelműen kizáró tényező a zsűrizésnél a mai használat szigorú követelményeinek megfelelő ólommentes máz és más nyersanyagok (színtestek az oxidok helyett), a mérgező anyagok kiváltása más

helyettesítőkkal, de ezek összhatása a lehetőségek szerint ne nagyon térjen el a hagyományos, megszokott látványtól!

A népi iparművészetben helyet kaphat például a korábban manufaktúrákban készített keménycserép vagy a fajansz egy bizonyos területe (a habán festések) is, amennyiben ezeket kézi festéssel állítják elő, s nem matrica használatával dekorálják őket. A habán kerámia esetén egyes tárgyak régen sem korongolva készültek, ezek nehezen előállíthatók a hagyományos technikákkal, ugyanakkor egykor is öntés vagy préselés, illetve az ilyen részletek összeállítása révén készültek – mint például a habán talpas tálak –, ezért ezek esetében eltekinthetünk a korongolás megkövetelésétől, a lapokból épített fazekasmunkákhoz (gyertyamártó, tintatartó stb.) hasonlóan. Ugyanakkor a korongolással készíthető edények esetében azok öntéssel történő előállítását nem látnánk jó szemmel, és a népi használatban nem előforduló patikaedények stb. megjelenése sem kívánatos a népi iparművészetben. Ugyanez áll a keménycserépre is, amelynél a díszítmények más nyersanyagból készült tárgyakon (fazekasmunkák vagy porcelán) történő alkalmazása idegen, és ezért népi iparművészeti tárgyként történő zsúrizése nem elfogadható.

A mai nyersanyagváltozatok használata nem zárható ki alapvetően, de hozzá kell igazítani a lehetőségek szerint a fazekastradícióban előforduló jellegzetességekhez. Éppen ezért azt ajánljuk, ha valaki például sómázás kerámia készítésével kísérletezik, próbálja meg annak magyarországi használatból ismert példáit felhasználni munkája során, és ne a német nyelvterületen vagy a brit szigeteken előforduló tárgyakból induljon ki. Ugyanakkor a samottos vagy magastűzű anyag használata önmagában nem kizáró tényező.

Csupor István

Fafaragás, népi hangszer, gyermekjáték

Az itt rögzített szempontok az elmúlt évtizedek bírálati szempontjainak összesítését jelentik. Megőrzik azokat a soha nem változó alapelveket, melyeket az elődök munkáltak ki, és a tradicionális tárgyalkotás lényegét jelentik. Ugyanakkor beleépülnek azok a napjainkban már elfogadott kézműves-irányelvek, melyek a hagyomány sérülése – elvtelen engedmények – nélkül segítik napjaink alkotóinak további tevékenységét, a kézművesség tradicionális alapokon nyugvó továbbélését, fejlődését korunk igényeinek megfelelően.

A szempontok kialakításába az újonnan alakult bizottság tagjainak e tárgyra vonatkozó nézetei is beépültek.

A népi iparművészet legvitatottabb ágazatai közé tartozik a fafaragás, a népi hangszerkészítés (a hozzá kapcsolódó valamennyi területtel) és a népi játékok bírálata.

A zsűri kiemelten fontos feladata munkájából adódóan pontosan a kulturális értékek védelme. A válogatás minőségbiztosítást is jelent a társadalom tagjai számára, hogy a megvásárolt, minőségi védjeggyel ellátott termék valódi értéket képvisel; ugyanakkor védelmet és biztosítékot is kell jelentenie az alkotó számára az elszabadult, gátlástalanul profitorientált piac világában.

Bárki készíthessen, gyárthasson bármit, de ne használhasson olyan megnevezést, amely sérti a magyar kézműveskultúra hosszú idő alatt kivívott tiszteletét a világban.

A mai alkotók iskolázott tudásukat egészen más módon szerzik, és csak a legritkább esetben fordul elő, hogy szűkebb pátriájuk hagyományos kultúrájának tárgyi világát választják munkásságuk alapjául. Egyben elvárás is velük szemben, hogy szinte az egész magyar nyelvterület, illetve a Kárpát-medence fafaragó-, játék-, illetve hangszerkultúráját ismerjék, természetesen a saját tevékenységükkel kapcsolatos anyagot a legmélyebben.

Itt kell megemlíteni, hogy a mai magyar népi iparművészet az elmúlt néhány évtizedben a hagyományok talajából kinőve kialakított egy sajátos, sosem látott tárgyi világot, mely ma már elfogadott területe a kézművességnek. Ilyenek például a rönkbútorok, a köztéri szobrok, a szakrális művészet új útjai vagy a nagyméretű játszóterek. A hagyományokból táplálkozva rekonstruálódott a hangszerkészítés és a gyermekjátékok világa is. Amíg a hangszerkészítés kifejezetten tradicionális műfaj, mely nem tűri az egyes hangszerek tradicionális építésétől való eltérést, addig a játék kifejezetten igényli a nagyfokú szabadságot – anyagában és műfajában is – és a minden területen meglévő kreativitást. Ezeknek a kihívásoknak csak akkor lehet megfelelni, ha az egyes alkotók a hagyományos anyag mellett az új, ma már elfogadott területekkel is megismerkednek.

Ebből következik, hogy a népi iparművészeti tárgyak bírálata is nagyon összetett.

A tárgyak bírálata nagyon sokszínű felfogást tükrözhet. Miként a népi kultúrában szinte mindenütt, itt is szembe találjuk magunkat a szinkretizmus kérdésével. A tárgyi anyag sokfélesége, sokszínűsége évszázadokat átívelő módon, folyamatosan és egyidejűleg van jelen, az alkotók felfogásától

függően. Ugyanakkor, amikor egy történeti stíluskort tudatosan felvállaló alkotó munkáját bíráljuk el, meglehet, hogy egy funkcionálisan teljesen megújult tárgy bírálatát kell elvégezni.

Maguknak a tárgyaknak a vizsgálata is többféle megközelítésben lehetséges. Az egyik megközelítés az anyagszerűség. Ha az anyag és a megmunkálás az adott tárgy esetében annak funkcióit szolgálja, azzal összhangban van, az a legszerencsésebb. Ez a fajta megközelítés azonban csak akkor használható jól, ha a tárgy anyaga homogén. Összetettebb tárgyak, például játékok esetében már sokkal nehezebb a megítélés. Természetesen ebben az esetben is lehet vizsgálni, mennyire optimális azok összehangolása. A kirívóan eltérő, rossz anyag- vagy technikaválasztás a tárgy esztétikai értékeinek romlásához vezet. A tárgyak esetében mindenképpen célszerű a díszítmények harmóniáját is vizsgálni. A tradicionális-történeti népművészet sok-sok példát ad a különféle díszítményszerkezetek rendezési elveire, az ábrázolás és a technikai kivitelezés módjára, a perspektíva síkban történő megjelenítésére, a díszítmények változatosságára, a natúr és a – sajátos árnyalás nélküli – tiszta színek alkalmazására.

Emellett meg kell vizsgálni a tárgyat abból a szempontból is, hogy mi volt létrehozásának oka. Hogyan illeszthető be a történeti tárgyformálási folyamat struktúrájába, s az új tárgy funkciójában vagy funkcióiban képes-e megfelelni az alkotói és a megrendelői szándéknak?

A tárgyértékelésnél meg lehet vizsgálni, hogy a tárgy szerepei milyen hierarchiába szerveződnek, és melyiken van a hangsúly.

A tárgyak nagy része nem csak egyetlen céllal jön létre, bár minden tárgy esetében van egy funkció, amely esetében elsődleges szerepet játszik.

A szerepek hierarchiája tárgyanként változhat.

Alapvetően a következő négy funkcióval kell számolnunk:

- használati,
- díszítő vagy esztétikai,
- rituális és
- reprezentatív funkció.

A felsorolásból kitűnik, hogy a tárgyak szerepe rendeltetésüktől függően valóban változó, annak megfelelően, hogy az adott tárgy használata folyamatos, időszakos, esetleg egyszeri vagy valamilyen más egyedi célt szolgál.

Amennyiben valódi népi iparművészeti tárgyról van szó, az esztétikai és a reprezentatív funkció mindig domináns elemként lesz jelen.

Ugyanakkor a tárgyat a néprajzi-népművészeti anyagban megtalálható előképek alapján történetileg és stílustörténetileg is el kell helyezni. Nem szerencsés, ha talajtalan, az emléktárgyban előképek nélküli, a tárgykörtől idegen anyagot akar az alkotó a hagyomány tárgyai közé beemelni.

A stílus olyan jellemző, amely a tárgy tartalmi és formai jegyeit átfogja. Ezek a jellemzők megmutatják, hogy a tárgy – illetve előképe – társadalmilag, kulturálisan, történelmi előzményeit tekintve milyen időszakban alakulhatott ki, azaz a tárgy milyen időszak hagyományaiból, stílusjegyeiből, mely szűkebb terület, tájegység, csoport tartalmi, formai jegyeiből táplálkozik. A jól beazonosítható alkotás bírálatát mindig konkrétabb értékelést tesz lehetővé.

A népi iparművészet – mint a népművészet szellemi örököse – maga is kapcsolódik a megelőző korok nagy művészeti korszakaihoz, azokból folyamatosan merít, s egyben átlényegíti, át is fogalmazza a maga céljainak megfelelően.

Azt a folyamatot, amelynek során a holt anyagból a megmunkálással – a technikai beavatkozáson túl – a hozzáadott alkotói érték következtében egy új minőséget hozunk létre, alkotásnak nevezzük. A kész tárgy pedig a fizikai beavatkozáson túli hozzáadott értéktől válik új minőséggé, alkotássá.

Egyedi tárgyak esetében a műalkotás-elemzések szempontjai jól használhatók. A megítélés nehézségét a sokszorosítás, az iparszerű előállítás okozza. Ezért a zsűrizés mindig egy adott tárgyra vonatkozik, s annak jellemző jegyei alapján ítéli meg a művet. A tárgy hű sokszorosítása már az alkotó vagy az adott kézművesközösség szakmai felelősségén nyugszik.

A tárgyak megítélése arra vonatkozik, hogy az adott tárgy megfelel-e az alkotó által a műbírálati kérelemben leírtaknak, illetve a zsűri által felállított szakmai követelményeknek.

Az elmúlt évtizedekben a tárgyak megítélésének viszonylag egységes szempontjai kristályosodtak ki, s ma is ezekre támaszkodunk, bár a bírálat az idők folyamán fokozatosan differenciálódott az alkotók újtótevékenységéhez alkalmazkodva.

A népi iparművészeti alkotások értékét a következő területek elemzésével ítéljük meg:

- a tárgy tartalma; néprajzi, népművészeti, népi iparművészeti és esztétikai értékei;
- a tárgy egykori és mai funkciórendszere;
- az alkotás anyaga;
- az alkalmazott technika és a kivitelezés minősége;
- az esetleges díszítmény és a tárgy harmóniája.

A fentebb felsorolt dolgok együtt adják meg a népi iparművészeti tárgy értékét. A felhasznált anyag, a hagyományban gyökerező funkció, a forma és az esetleges díszítmény harmonikus egysége együtt az alkotás.

Elsődlegesnek kell tehát tekintenünk, hogy a népi iparművészeti tárgy kitapinthatóan, felismerhető módon folytassa – még ha megújult formában is – a korábbi történeti népművészet hagyományait.

Az alkotótól elvárható, hogy szakterülete múltját, hagyományait, formavilágát, díszítményeit, korstílusait, valamint az alkotáshoz szükséges szakmai, technikai és anyagismeretet birtokolja, és azokat a tárgyalkotás folyamán magabiztosan alkalmazza.

A tárgy ne legyen szolgai másolása egy már korábban elkészített tárgynak, díszítményei ne legyenek kisszerű ismétlések, hanem a korábbi tárgyi világ szellemiségét felhasználó, a hagyományból táplálkozó, ugyanakkor a mai kor követelményeinek megfelelő alkotás jöjjön létre.

A bírálatnál figyelembe kell venni, hogy az egyes stílusok tájanként és koronként eltérő jellegzetességeket mutatnak. Ezek a jegyek egy-egy tárgyon belül nem keveredhetnek. Az igényesen kialakított tárgy esetében a mű híven tükrözi, hogy készítője a pásztor- vagy paraszti világ tárgyi anyagából merített annak létrehozásakor.

Sok esetben lehet olyan tárgyakkal találkozni, melyeknek van előképük a hazai múzeumi anyagban, vagy valamely néprajzi forrásból ismert. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az adott tárgy művészeti érték is.

Különösen ügyelni kell az emléktárgyban egyedi módon megjelenő tárgyak újrafogalmazására, mert az egyedi tárgyak könnyen mellékvágányra terelhetik az alkotót. Az alkotónak a hagyományos tárgy újrafogalmazásakor különös hangsúlyt kell fektetnie a történeti népművészet különböző stíluskorszakaira. Ennek egyik legfőbb oka, hogy a különböző korstílusok nagy eltéréseket mutatnak.

Korábban általában két nagy stíluskorszakot jelöltünk meg. A 17–18. század még egyértelműen a régi stílushoz tartozott. Az utána következő időszakot a népművészet új stílusának nevezzük. Ma már differenciáltabb a megítélés, de a tisztánlátás, a közérthetőség miatt fő vonalaiban a jövőben sem térünk el ettől.

A két stíluskorszak motívumai csak ritkán keveredtek, és azok keveredése ma sem indokolt.

Az új stílus – melyet a népművészet virágkoraként szoktunk emlegetni – óriási differenciálódást, technikai és formai megújulást, kiszínesedést hozott magával. Ez egyben a tartalmi jegyek gyengüléséhez, felhíguláshoz, majd a közösségek felbomlásával az elhaláshoz vezetett. Ezért is fontos, hogy az alkotó pontosan ismerje az adott kort és annak stílusjegyeit, melyet munkáiban felhasznál.

A tárgy tartalma hordozza annak esztétikai értékeit. Minden tárgyban érvényesülnie kell a korábbi korok népművészeti értékeinek, melyek közül a legfontosabb a tartalom és a forma, az anyag és a forma, a funkció és a forma, illetve a díszítmény harmóniája: díszítmény esetén az alkalmazott technika és a motívumok, illetve a díszített felület összehangolása, a tárgy színállításának helyes megválasztása, színek alkalmazása esetén a megfelelő, a korra és a tájegységre jellemző tiszta alapszínek alkalmazása.

Az alkotók számtalanszor vétének a fenti szabályok ellen, és ezt a bírálók a jövőben sem fogják elnézni. Az ergonómiai szabályok áthágása, az anyagszerűtlenség vagy a tárgyon belül keveredő stílusok és technikák mindenkor a tárgy elutasítását vonják maguk után.

A népi iparművészeti tárgy alapja mindenkor a tradicionális tárgyi világ, még akkor is, ha ez időnként csak jelzésértékűen, éppen csak kitapinthatóan van jelen. E tárgyi világ jeleinek valamilyen módon – motívum, funkció, anyag stb.– érzékelhetőnek kell lenniük az alkotásban.

A tárgyban érvényesülni kell a legfontosabb esztétikai normáknak:

- a tartalom és a forma összhangja (ha az előbbi nem is mindig egyértelműen kitapintható a népi iparművészetben);
- az anyagszerűség (az anyagok tárgyhoz illő megválasztása, alkalmazása);
- a szerkesztés tisztasága (az ergonómiai szabályok arányok betartása, különös tekintettel a méretezésre és a léptékekre);
- a forma és a díszítmény (amennyiben van) összhangja;
- az alkalmazott motívumok egységes, összehangolt alkalmazása;
- a korstílus felismerhetősége (még akkor is, ha csak jelzésértékű);
- a szűkebb csoport vagy táji jelleg érvényesülése;

- a színek tiszta, a hagyományban gyökerező alkalmazása (óvakodni kell a ríktó színektől, műanyag alapú festékek és magasfényű lakkok alkalmazásától);
- a stílus az anyag, a motívumok és az alkalmazott technika összessége, mely funkcionálisan is meghatározza a tárgyat.

Az egyes darabok esetében más-más területek kerülhetnek előtérbe, egyes kitételek erősebben, mások kevésbé érzékelhetően. (Egy natúr színállású, a fa természetes szépségét megőrző hangszernél nem kérhetjük számon a festett színek alkalmazását, legfeljebb az alkalmazott fanemek színállásának összhangját.)

Az elmúlt évtizedek sajátos tárgyi anyaga bizonyos elemeket nélkülöz, melyekre a népművészet korábbi időszakában nem nagyon találunk példát. Ilyenek például a köztéri alkotások. Ezeknél a művészettörténet és a műalkotás-elemzés gyakorlatában bevált módszereket lehet a bíráltnál alkalmazni. Az alkotás ettől még beilleszthető abba a folyamatba, amelyet tradicionális alkotóművészetnek nevezünk, jóllehet korábban csak bizonyos tárgyakon találkozunk azok előképeivel. Kétségkívül ez az egyik legnehezebben megítélhető terület. A népi szobrászatnak ma már számos kiemelkedő képviselője van, akiknek a munkássága más-más vonatkozásban példaértékű lehet az újabb generációk számára.

A tárgyformálásnál az alkotók sokszor vétenek a tárgykészítés szabályai ellen. A hibákat szinte típusosnak lehet tekinteni, különösen a kezdő alkotók körében.

Ilyen például az ergonómiai arányok ismeretének hiánya. Az ergonómia a mérték tudománya, a helyesen méretezett tárgyegyüttesek kialakításának alapja. Azon tapasztalati méretek ismereteit hordozza, amely nélkül helytelen, rosszul méretezett, használhatatlan tárgyakat készítünk. A helyes mértékeket, léptéket mindig be kell tartani, ellenkező esetben tárgyaink használhatatlanok. Elég Gulliver példájára utalnunk, az alulméretezett tárgyak ugyanúgy használhatatlanok, mint a túlméretezettek. Ha egy székről nem ér le a lábunk, kényelmetlen ülni rajta, de ha túl alacsony, akkor sincs komfortérzetünk. Az arany metszés szabályainak a tárgyak többségénél a népi iparművészetben is érvényesülni kell.

A funkcióhoz mindig meg kell találni a megfelelő formát: ha a tárgy arányai, súlypontjai nincsenek összhangban, a tárgy esetlen lesz. Amennyiben a tárgy formája, arányai hibásak, annak funkciója is sérül.

Számtalanszor előfordul a helytelen anyagválasztás. Kellő anyagismeret híján nem lehet jó tárgyat készíteni. Itt is a múlt felé fordulás segíthet az alkotónak. Az évszázadok alatt kiérlelt anyagválasztási módok ma is jól használhatók a tárgykészítésnél.

Ugyancsak sokszor előforduló hiba a díszítmény helytelen alkalmazása. Alapvetően a következő hibákkal találkozunk leggyakrabban: a tárgyhoz nem illő díszítmény; tervezési hiányosságokat mutató díszítés; helytelen díszítőeljárás alkalmazása; a túldíszítettség, valamint a díszítmény elszegényítése. Az egyik legsúlyosabb hiba, ha tárgyidegen díszítmény kerül a tárgyra (például himzés minta megjelenése faragáson). Itt kell megemlíteni, hogy szintén gyakran előforduló hiba a századforduló utáni rajziskolai programokban megjelenő, geometrikus formákba kényszerített növényi

díszítmények foltszerű elhelyezése egyes tárgyakon. A fentiek nemcsak fán, hanem szaru- és csonttárgyakon egyaránt előfordulnak. A népvándorlás-honfoglalás kori díszítmények átültetése szintén sok problémát jelent. A fémre megálmodott motívumok jó adoptálása csak keveseknek sikerül maradéktalanul. Archaikusabb díszítmények esetén az ismétlődő elemek sajátos ritmusa kell, hogy érvényesüljön, egyébként a minta monotonná válik. Ezt a ritmust oda nem illő elemek, szakmailag indokolatlan megoldások, hiányosságok ne törjék meg. Természetesen nem feltétlenül kell egy tárgynak díszítettnek lennie ahhoz, hogy jól megfogalmazott kompozícióról beszéljünk. Egyes mindennapokban használt tárgyainknál kifejezetten a tárgy ellen hat a felesleges díszítmény.

A jó kompozíció valamennyi része összhangban van, egyensúly érződik rajta. Az egyes részek szervesen kapcsolódnak egymáshoz. A klasszikus: „Sem elvenni, sem hozzáadni nem kell” formula jellemzi legjobban.

Külön is meg kell említenünk az egyes tárgyakon belüli stíluskeveredéseket. Egyes kivételes esetektől eltekintve nem engedhető meg, hogy felesleges átfedések legyenek. A tárgy ilyen szempontból is legyen tiszta, egységes. Továbbra sem engedhető meg, hogy például egy archaikusabb, a régi stílushoz tartozó tárgyon új stílusú díszítmény, színezés jelenjen meg. Egy időben különösen sok problémát okozott a felesleges színezés a gyermekjátékok esetében, sőt a citerakészítőknél is előfordult a felület kalocsai virágokkal való díszítése.

Ugyancsak kerülni kell az anyagszerűtlenség korunkból adódó megnyilvánulásait. Mai lehetőségeink mellett összehasonlíthatatlanul nagyobb választék áll rendelkezésre, mint elődeink idejében. Ebből adódóan időnként a szerkezeti kötések kialakításánál, a felületkezelésnél, a kötőelemeknél, a kiegészítőknél az alkotó helytelen megoldásokat választ. Ha egy megoldásnak nincsenek előképei, ne alkalmazzuk! Példaként megemlíthető a fémzsanérok, -pántok használata. Mindkettő határeset. A dunántúli tükrösök esetében találkozunk fémzsanérokkal, a kisbútoroknál pántokkal, mégis szerencsésebb, ha a korábbi megoldást preferáljuk. Abban az esetben, ha mégis az előbbi mellett dönt az alkotó, akkor annak korhű megoldást kell alkalmazni. Mindenképpen kerülni kell a kézműves-technológiától idegen, a mai kereskedelmi forgalomban lévő anyagok használatát. Különösen fontos, hogy a hangszerkészítők óvakodjanak a mai műanyag bázisú anyagok használatától, melyek megváltoztatják a hangszer jellegzetességeit a készítés folyamán. Példaként említem, hogy a mai ragasztók esetén a kötések nem oldhatók, így a hangszer javítása nehézségekbe ütközik, a rideg kötés egyben megváltoztatja annak hangzásvilágát is. A mai vegyi anyagok nagy része az egészségre káros összetevőket tartalmaz. Ennek megfelelően használatuk a gyermekjátékok esetében sem megengedett. Itt még a petrokémiai termékekből előállított anyagok, kelmék használata sem célszerű, mivel a róluk leváló elemi részecskék allergiát idézhetnek elő a gyerekeknél.

A tárgyak – legyenek azok egyszerű használati tárgyak, faragott dísz tárgyak, népi hangszeresek, gyermekjátékok vagy köztéri szobrok – színállása döntő módon befolyásolja a tárgy megítélését. A szín megválasztása – az utóbbi időben – fatárgyak esetén döntően natúr, azaz a fa eredeti formájában jelenik meg előttünk. Tudatos anyagválasztás esetén ez hasznos, ellenkező esetben rontja a tárgy megítélését.

A magyar népművészetben a felület mindig matt vagy selyemfényű, és csak a használat során fényesedik ki. Színezett tárgyak esetében is mindig matt, és csak árnyalás nélküli tiszta színeket használ. Egy-egy tárgyon csak nagyon kevés szín szerepel. Óvakodni kell a rikító, vásári színekavalkádtól. A magassfényű festékek és lakkok alkalmazása nem megengedett. A hagyományos anyagok használata a kötöttségek mellett is nagyfokú variabilitást tesz lehetővé.

Az alkotói megközelítéseken belül ma már több jól kitapintható felfogással találkozunk. Ezek bármelyike alkalmas kiemelkedő értékeket képviselő alkotás létrehozására. Az egyik csoportba azok az alkotók tartoznak, akik erősen ragaszkodnak a hagyományokhoz, az archaikusabb régies stílus követői. Igyekeznek őrizni a korai, kiforrott, leegyszerűsödött formákat, és szép, tiszta szerkesztésű tárgyaikon –alkalomszerűen– a hozzájuk illeszkedő díszítmények jelennek meg. Munkáiknál magas színvonalú kézművestechnikát alkalmaznak. A másik csoportba azok az alkotók sorolhatók, akik az új stílusú tárgyak készítésével foglalkoznak. Tárgyaikban ragaszkodnak a hagyományokhoz, azokat sokféle módon, nagy szakmai virtuozitással díszítik. A zsűri sokszor kerül szembe olyan tárgyakkal, melyeken a díszítmények eluralják az egész felületet.

A harmadik csoport, irányzat képviselői mind a régi, mind az új stílusú népművészet elemeit beemelik alkotásaikba, és azok felhasználásával, a népi iparművészet legjobb hagyományait folytatva készítik a mai igényekhez alakított tárgyaikat. Nagy kísérletező kedvvel nyúlnak az anyaghoz, és ebből adódóan időről időre ellentmondásba kerülnek a bírálókkal. Napjainkban ők adják a kézművesréteg derékhadát.

A negyedik irányzatba azok az alkotók tartoznak, akik a népi hagyományokat egy szerves művészet keretébe ágyazva újrafogalmazzák, és sajátos, egyedi, csak rájuk jellemző művészetet hoznak létre. Napjainkban ez a legnehezebben megítélhető terület, melyben a népi és nem népi, népi és iparművészeti, népi és magasművészeti kategóriák nehezen különíthetők el.

Megítélésüknél a műalkotás-elemzések és az iparművészeti bírálatok módszerei egyaránt felhasználhatók. Idesoroljuk például az egy tömbből készült használati tárgyakat, bútorokat, a gyermekjátékok jelentős részét, a köztéri alkotásokat, a szakrális (templom-temető) alkotásokat vagy a nagyméretű játszótérek játékeit is. A fenti körbe szinte valamennyi kézműves-tevékenységet folytató személy besorolható, nem csak a fafaragók.

Nehezebben behatárolható kört jelentenek sajátos tárgyegyüttesük következtében a hangszerkészítők és alkotásaik. A jó hangszer esetében az arányok és a formai felépítés szempontjából a szerkezet egységben, összhangban van. A tárgy akkor válik hangszerré, ha azon a megfelelő zenei hangokat és a hangközök összefüggéseit, arányait jól alakították ki, aminek következtében azt jó hangzással meg lehet szólaltatni, és ez a hangzás megfelel az adott hangszertípus jellemző hangzásvilágának, egyedi sajátosságainak.

Azt, hogy egy alkotó milyen felfogásban, milyen szellemi alapról táplálkozva alkot, maga dönti el. Az általa készített tárgy alkotója felfogásától függetlenül is lehet jó.

Hangsúlyoznunk kell, hogy a hagyományos tárgyi világban számtalan olyan tárgy van, melynek hagyományai már régen kivesztek, régen hiányoznak mai

tárgykultúránkból. Ezért, ha egy tárgyféleséget nem tudunk mai tartalommal felruházni, gyakorta célszerűtlen is mai funkcióval ellátni, hisz csak önmagáért való tárgy lesz, mely sok esetben a silány, a giccs megjelenéséhez vezet, és ennek megfelelően elutasítandó.

Az alkotók akkor nyúlnak szerencsésen az emlékanyaghoz, ha abban olyan tárgyak megújítására, továbbfejlesztésére törekszenek, amelyek beilleszthetők korunk tárgyi világába, s környezetünk hasznos részeivé tehetők.

Az alkotónak magának is szelektálnia kell, amikor a saját, csak rá jellemző (és így mások által is felismerhető) jelzésrendszerét, tárgyi világát kialakítja, hogy lehetőleg értékes, továbbörökítésre érdemes anyaghoz nyúljon. A tapasztalat azt mutatja, hogy az alkotói válsággal nem küzdő, saját alkotói hangját idejében felismerő, elmélyítő alkotók tevékenysége és a mindenkori bírálat általában találkozik egymással. Ezekben az esetekben általában az alkotó további fejlődését célzó és nem elutasító bírálatok születnek.

A mai népi iparművészeti tárgyak esetében sem lehet megkerülni a funkció, a használat kérdését. Mint alkalmazott művészet, alapvetően a funkció határozza meg. A történeti népművészetben a tárgyak szorosan kötődtek a használók igényeihez. A korai elv röviden így foglalható össze: „Szép csak az lehet, ami hasznos.” Ez olyan törvényszerűség, mely napjainkban is érvényes, bár a tárgyak funkciója korról korra változik.

Attól függően, hogy milyen tárgyat készítünk, mindegyiknek megvan a maga alapvető funkciója. A funkció mindig összetett, és hogy egy tárgyféleségnél melyik kerül középpontba, az a pillanatnyi helyzettől is függ.

A hangszer alapvető funkciója, hogy tiszta, szép, az adott hangszerféleség sajátosságainak megfelelő hangzással, a hagyományos játékmódnak megfelelően lehessen rajta játszani, könnyen kezelhető, könnyen hangolható, szép és tartós legyen. Abban az esetben, ha nem játszunk rajta, hanem a helyén – mondjuk a falon – van, a díszítő, reprezentatív funkciója előrébb való lesz, mint a hangzás. Ez persze nem változtat az alapvető funkción.

Hasonló elvárásokat támaszthatunk a mindennapok tárgyai vagy éppen a játékok irányában is.

Jó csak az a játék lehet, mely alkalmas arra, hogy azzal időről időre játszani lehessen. Ez akkor lehetséges, ha a tárgy célszerűen meghatározott funkcionális struktúra alapján készül. Napjaink játékaiknak egy részét a hagyományos játékok körébe sorolhatjuk, egy része pedig teljesen megújult. Még akkor is ezt kell mondanunk, ha tudjuk, hogy egyes, ma már elfogadott, modernnek tartott játékok – mint például az autó, a motor, a traktor vagy a repülő – százéves múltra tekint vissza. Az, hogy ezek a játékok a bírálható játékok körébe tartoznak, abból adódik, hogy korábbi játékkultúránkhoz hasonlóan környezetünk tárgyi világából merítenek, onnan kerülnek ki.

A jó játék másik ismérve az esztétikus megjelenés, az anyagszerűség és az, hogy kézműveshagyományok alapján születik. A gyermekek a körükben legelfogadottabb tárgyak nagy részét – korosztálytól függően – maguk is el tudják készíteni. Így fordulhat elő, hogy a nagyon egyszerű, csak vonalaiban felismerhető tárgytól az élethű modellig szinte mindenféle játék megtalálható az anyagban. A játék mutatja anyagában és felfogásában is a legnagyobb változatosságot. A bírálatnál a megítélés döntő szempontja, csakúgy mint a többi tárgy esetében, esztétikai és funkcionális. Külön figyelmet kell fordítani arra, hogy a játékok egy része korosztályokhoz kötött. A karonülő és a serdülő

játékai nagyon eltérnek egymástól. A jól megválasztott forma, a jó minőségű anyag, a helyesen megválasztott funkció, az igényes kivitel a jó játék biztosítéka.

A jó tárgy magán hordozza az alkotó személyiségét, azaz az egyéni és tradicionális elemek összhangja alapján idővel felismerhető az alkotó. Ez a fajta alkotói megnyilvánulás mindig is sajátja volt a magyar népművészet, a népi iparművészet nagy egyéniségeinek.

A kiemelkedően magas művészeti színvonalat képviselő vagy a kisebb szériában készülő, igényesen kialakított, magas színvonalon kivitelezett tárgyak konkrét funkciójuktól függetlenül a műalkotás szerepét töltik be. A jó tárgyakat az időtlenség jellemzi; kortól és helytől függetlenül jók.

A népi iparművészeti tárgyak csoportosításánál a tárgyakat alapvetően három csoportba sorolhatjuk.

Az elsőbe tartozóak a dísz tárgyak, melyek hagyományos funkciójukat ma már sok esetben elveszítették, de hagyományuk, díszítményük miatt mai funkciójuk elsősorban az esztétikai élményszerzés.

Ebbe a csoportba tartoznak a ma is divatos pásztorfaragások. Természetesen ezek egy része ma is eredeti szerepében használatos, egy részük azonban kifejezetten dísz tárggyá vált. Ilyenek a munkaeszközök, a személyes használati tárgyak, a „hangszerek”, az ajándék- és dísz tárgyak, a faragott képek, a kisplasztikák, az apró bútorok stb., melyeknek nagy része a mai napig megtalálható a faragók munkáiban. Ezek egy része persze mára funkcionálisan értelmét veszítette, de a dísz tárgy vagy emléktárgy kategóriába bármelyik igényes darab elhelyezhető.

Feltétlenül ki kell emelni a kisplasztikát, a szobrászatot, melyet mindig nehéz elhelyezni a tárgyi kultúra világában. A vizsgálódások azt mutatják, hogy az ember- és alakábrázolás sokkal régebbi és szélesebb körű, mint azt régebben feltételezték; ennek megfelelően és az elmúlt évtizedek gyakorlata alapján ma már „teljes jogú” része a kézművességnek.

A másik nagy csoportot az úgynevezett népi iparművészeti tárgyak, más néven használati tárgyak alkotják. Ide elsősorban azokat a tárgyakat soroljuk, amelyek a mindennapi életben funkciójukban tovább élnek, vagy megújult szerepben kerülvesznek bennünket. Ilyenek például a lakáskultúrában előforduló tárgyak, a nappaliban, étkezőkben előforduló bútordarabok (asztal, szék, sarokpad, téka, tükör, tálas, kanalas, sótartó, fogas stb.). A tárgyak köre igen nagy, a variációké pedig végtelen. A nagyfokú variációs lehetőség miatt azonban ezen a területen nagyon sok oda nem illő vadhajtással találkozunk.

Támogatandó azonban minden olyan törekvés, mely az alkalmazott népi iparművészet gyakorlati, használati funkcióit megújítja, szélesíti és ezáltal a hagyomány tárgyait a mai ember életébe bekapcsolja. Ez a fajta funkcionális útkeresés nem új keletű, és számos jó és rossz példát találunk rá a népművészetben (könyv alakú gyufásdoboz, zsebóra alakú tükörtartó, pereckulacs, könyv-butella, sulykolóba épített óra, barométer, hőmérő).

Az ajándéktárgy kategória funkcionálisan a harmadik tárgycsoportot alkotja. Ide kifejezetten ezt a funkciót betöltő apróbb tárgyak tartoznak. Ezek a tárgyak általában különösebb gyakorlati szerep nélkül, nagy szériában készülnek, ajándékozási, turisztikai-kereskedelmi céllal. Ez messze a legtöbb problémát jelentő terület a népi iparművészetben belül. Ehhez a területhez áll legközelebb a piacosodás, itt a legnagyobb a felhígulás. Sajnos itt található a

legtöbb giccs is. Az igénytelen, vásári tömegárúnak nem lehet helye az ajándék- és emléktárgyak között. Az ajándéktárgy-kategóriába tartozó munkák esetében is ragaszkodnunk kell olyan minimumokhoz, mint a történeti népművészeti forrás, a jó minőségű anyag és az igényes kivitelezés. Ez a fajta minőségbiztosítás egyben záloga is a terület szakmai fejlődésének. Csak a minőségi munka, az igényes tárgykészítés jogosítja fel az alkotókat arra, hogy a piacon megjelenő igénytelen termékekkel szemben intézményes védelmet kérjenek az államtól.

A népi iparművészeti tárgyak lényegi jellemzője a tárgy anyaga, az alkalmazott technika és a kivitelezés minősége.

A jó tárgy alapja a jó minőségű anyag, melyet színvonalas megmunkálás jellemez. A rossz minőségű, silány anyagból készült tárgy maga is silány; a rosszul összeépített tárgy pedig alkalmatlan funkciója betöltésére. A hagyományos kézműveságazatban sajátos technika alakult ki az egyes anyagokhoz, stílusokhoz, tárgyfélésegekhez kapcsolódva. Ezekről lehetőleg ne térjenek el az alkotók. A generációról generációra öröklődő kézműves-technológia alkalmazása egyben biztosítéka is a tárgy minőségi kivitelezésének. A kézművesség legfontosabb jellemzője az anyagszerűség, egyébként a tárgy anyagidegen lesz, és a kapcsolódó technológia alkalmatlan a funkcionálisan jó tárgy előállítására (egyszer használatos tárgyakra nincs szüksége a kézműves-társadalomnak, mert az rontja társadalmi megítélését).

A tárgy anyagában legyen kifogástalan! Szerkezete (lehetőleg) legyen homogén, kivéve, ahol a technológia pontosan mást követel. Az alapanyag minőségi hibái legyenek a különböző szabványokban előírt tűréshatáron belül. A mechanikai minőség mellett ügyelni kell rá, hogy sem kémiai, sem biológiai károsodás ne legyen rajta. Fajtája mechanikai tulajdonságai feleljenek meg a belőle készítendő tárgy funkcionális követelményeinek. Összetett tárgy esetén az egybeépítés legyen igényes, esztétikus, szakmailag kifogástalan. A felület minősége a tárgyfélésegtől és a megmunkálás módjától függetlenül legyen igényes, szép kivitelű. A megmunkálás során az anyag váljon alkalmassá funkciója betöltésére. A kifogástalan anyagból, jó technológiával előállított tárgy hosszú időn keresztül képes betölteni feladatát.

Az anyag mellett a műbíráló alapja az is, hogy az alkotó az anyaghoz, a stílushoz, a tárgyhoz igazodó, arra jellemző technikát alkalmazott-e. Az egyedi, kiemelkedő művészeti színvonalat képviselő tárgyak esetében ragaszkodni kell a hagyományos kézműves-technológiákhoz és az általuk biztosított művességhez. A tartalom, a forma, a funkció és az anyag mellett ez adja meg azt a sajátos ízt, karaktert, ami a kiemelkedő népi iparművészeti tárgy legfőbb jellemzője.

Ugyanakkor ez nem jelenti azt, hogy az anyag-előkészítés során nem alkalmazhatók a ma már teljesen nyilvánvaló technológiák. A kézművesség nem jelent feltétlenül fölösleges archaizálást, mint ahogy a rusztikusság sem jelenthet elnagyolt, hanyag, durva megmunkálást.

A különféle technikák egymásmellettsége – különösen díszítés esetén – zavaróan hat, ezért ettől lehetőleg tartózkodni kell. Lehetőleg kerüljük a tárgyakhoz nem illő technológia alkalmazását. Egy adott tárgyféléseget a hozzá kapcsolódó technológiával készítsünk el.

Különösen fontos, hogy a hagyományban gyökerező felületkezelő anyagokat alkalmazzanak, és kerüljék az egészségre ártalmas anyagok használatát.

Némelyik ezek közül helytelen alkalmazás esetén még az alapanyagot is károsítja. Különösen fontos, hogy a gyermekjátékoknál, konyhai eszközöknél és más, a mindennapokban az emberrel közvetlen kapcsolatban lévő tárgyakkal ezek alkalmazását kerüljük.

Ugyancsak kerülni kell a műanyagok és más nagyüzemi technológiával előállított alapanyagok használatát (faforgács, laminált, farost stb.).

A korabeli egyszerűbb szerkezeti megoldások sokszor tartósabbak, gond nélkül javíthatók vagy cserélhetők.

Az anyagszerűség, a helyes szerkezetkialakítás, a pontos megmunkálás, a gondos kivitelezés önmagában is igényes, szép tárgyat eredményez, melynek tartóssága bármikor felveszi a versenyt a gyári termékekkel.

Természetesen a népi iparművészet, mint alkalmazott művészet egyben termelői feladatokat is ellát, mely lehetővé teszi, hogy egyes darabok nagyobb példányszámban készüljenek, és így nagyobb társadalmi igényt elégítsenek ki. A piaci igényeket csak ipari körülmények között, szériamunkával lehet kielégíteni. Ez azonban nem jelenthet igénytelenséget, silány tömegterméket a jövőben sem. Az a termék, amelyik védjeggyel van ellátva, minden tekintetben meg kell, hogy feleljen a vele szemben támasztott minőségi és esztétikai követelményeknek.

A modern technológia csak addig alkalmazható, amíg képes a tárgyak jellegét megőrizni anélkül, hogy hagyományos vagy jelenlegi funkciója sérülne. Az anyag-előkészítés, a szabászat, a szerkezetkialakítás során megengedett a technikai eszközök használata, a felületi megmunkálásnál azonban nem szabad eltérnünk a kézi jellegtől. A különféle marók, vésőgépek használata a jövőben sem elfogadott, ott ahol erre utaló jelek a gépi megmunkálást helyezik előtérbe, a tárgy elfogadhatatlan lesz a zsűri számára.

A népi iparművészeti tárgy egyik legfőbb értékét mindig is az igényes kivitelezés jelentette, ezért annak minőségén a jövőben is őrködni kell. A rosszul összeácsolt bútor, a silányan összeépített hangszer, az igénytelenül összetákolts gyermekjáték a jövőben sem lehet követendő példa.

A legegyszerűbb tárgyak esetében is joggal várható el, hogy készítőjük a tisztas iparos igényességével, tudása legjavát nyújtva készítse el. Ugyanakkor óvakodni kell a túlságosan is kidolgozott, finomkodó, nagyon „szép”, nagyon szabályos, a népi iparművészetre, a kézművességre abszolút nem jellemző tárgykészítéstől is.

A népi iparművészeti tárgyak bírálatával foglalkozó – korántsem a teljesség igényével készült – összefoglaló jól érzékelteti, hogy milyen összetett problémával állunk szemben egy-egy tárgy bírálatakor. A fent leírtak útmutatóul szolgálnak bírálónak, alkotónak egyaránt; nem nyújtanak receptet egyiknek sem, legfeljebb némi útbaigazítást az alkotónak abban, hogy alkotómunkáját (ami nem is mindig tudatos) tudatosabban szemlélhesse, a bírálónak pedig abban, hogy egy-egy tárgy egyediségében milyen általános értékek meglétét keresse annak megítélésékor.

A munka bipoláris marad a jövőben is. Alkotó s bíráló kölcsönösen feltételezik egymást, hatnak egymásra annak érdekében, hogy nemzeti kulturális örökségünk e teljesen elidegeníthetetlen részterülete még hosszú ideig segítsen identitástudatunk megőrzésében.

Széll János

Mézeskalács

Méret

A körülbelüli befoglaló mértani idom paramétereit kérjük centiméterben megadni (hossz, szélesség), valamint a tészta vastagságát milliméterben.

Alapanyag

- Mézestészta,
- cukros tészta (valamilyen fújóanyaggal),
- kelt tészta,
- fújóanyag nélküli.

Mivel alapvető feladatunk a hagyomány továbbéltetése, nem szabad figyelmen kívül hagyni a ritkábban előforduló, egy tájra vagy ünnepre jellemző egyéb tésztaféle esetleges zsúriztetési kérését.

Így a hagyományos mézesbáb mellett egyelőre soroljuk fel a díszített tésztaféléket:

- menyasszony- vagy örömkalács,
- násznagy- vagy nagyperec,
- figurális pászka,
- lakodalmi életfa (tüskefa, tebefa).

Szín

Kívánatos, hogy a hagyománynak megfelelő színezés (ha kell) jelenjen meg az adott tárgyon.

- Natúr – világosabb, sötétebb (függ az alapanyagoktól, illetve a járulékos anyagoktól).
- Színezett – ma már egyre nehezebb a természetes színezékek (például málna) alkalmazása, így természetesen elfogadható az ételfestékek használata.

Nemkívánatos a kakaó vagy csokoládé használata színezékként; azonkívül, hogy nem hagyományos, látványként sem esztétikus.

Nem értékelhető, ha a színezőanyag töredezett, fakó vagy sötét.

Díszítmény

Saját anyagból:

- ütőfás,
- tésztaarátétes.

A szinte már szobrászati kompozíciókat kérjük az Iparművészeti Lektorátusnál zsúriztetni.

„Rajzolt” hab díszítéssel:

- főzött,
- kikevert,
- felvert.

A tapasztalatok alapján ez a legproblematikusabb terület – témájánál és technikai megoldásainál fogva is.

Nem elfogadható: ha szétfolyó, habos, durva-vastag, ha hajszálvékony, ha leperreg, magokkal, termésekkel díszített.

Nem elfogadható az aktuális divat szerinti – bár nagy népszerűségnek örvendő – mesefigurák, tárgymásolatok (mobiltelefon), dobozok, építmények, húsvéti tojások, tükrök, gyöngyök indokolatlan, öncélú használata.

A *stílus* címszó alatt jó, ha a benyújtó megpróbálja behatárolni az alkotást (báb, mézesbáb, debreceni, tordai pogácsa, illetve valamelyik nagy múltú műhely vagy múzeum anyaga).

A mézes előkészítése zsúrizásra: kérjük Folpackkal beborítani, vagy megfelelő méretű celofánzacskóba csomagolni (a nagyméretű kompozíciókat is!).

Bércziné Szendrő Csilla

Hímes tojások

A népi iparművészeti tárgyakra vonatkozó általános (esztétikai, funkcionális, történeti stb.) szempontokat mellőzve, a szakágra vonatkozó, napjainkban legfontosabbnak ítélt kritériumokat foglaltuk össze.

Megnevezés

Hímes tojás (technikától, díszítménytől függetlenül a kategória általános, összefoglaló megnevezését értjük rajta).

Méret

Nem mértékegység megjelölését, hanem a tojás származását kérjük megjelölni. Csak a házi szárnyasok tojásai tartozhatnak ide. A leggyakrabban használatosak: tyúk-, kacsá-, liba-, pulyka- és gyöngytyúktojás. A strucctojás díszítése a magyar népi kultúrától idegen, csak a felső társadalmi réteg különleges ajándék- és dísztárgya volt, ezért elfogadását nem javasoljuk. A vadmadarak tojásai vékony és tarka héjuk miatt nem alkalmasak a díszítésre.

Alapanyag

A legelterjedtebb hagyományos funkciónak a főtt tojás felel meg, azonban a specializálódott és/vagy virtuóz tojásdíszítők (például tojáspatkolók) kifújtt tojást alkalmaztak. Azonban más technikák (például viaszolt, karcolt) esetében is elfogadhatónak tartjuk és javasoljuk a tojás kifújását, mely eljárás bemutatók, kiállítások alkalmával higiéniai és technikai szempontból is kívánatos. A méretnél megjelölt házi szárnyasok tojásai használhatók fel. Itt kérjük felsorolni az applikált díszítmények esetében a további felhasznált alapanyagokat (bővebben lásd a technikánál).

Szín

A természetes alapanyagú, a tojásfestésnél növényi származékú festékek előállításával mellett elfogadható az iparilag gyártott anilinfestékek használata is, mely a 19. század második felétől egyre nagyobb tért hódított a textilfestés mellett a tojásszínezésben is (nem elfogadható az ecsettel felvitt tempera, a vízfesték, a filctoll stb. alkalmazása). A festék megnevezését kérjük! A szín tekintetében a motívummal való harmóniát (egy- és többszínű tojások), a stílushoz igazodást, a táji jelleg hagyományos színösszeállítását is figyelembe kell venni.

Díszítmény, stílus

Itt kérjük feltüntetni a területi származást és (ha van) a díszítmény helyi megnevezése mellett a technikai megoldást is.

A motívumok kontaminációja

A különböző technikák és tojásdíszítmények szerves egységet alkotnak. A technika bizonyos mértékig meghatározza a díszítmény jellegét, stílusát. Történetileg kialakult, külön motívumvilággal rendelkezik a tojásdíszítésben a két legelterjedtebb technika: a viaszolt és a karcolt. Azonban a népművészet különböző műfajainak kölcsönhatása természetes folyamatként színesíti a tárgyak motívumvilágát, mely fennáll a hímes tojások esetében is. (Ennek szép példája a Néprajzi Múzeumban őrzött, csirkét ábrázoló viaszolt tojás, melynek testét folyamatos, kontúrvonal nélküli keresztszemek alkotják, tehát az átvétel minden bizonnyal hímzsmintáról történt. A tojásminták között bőven találunk még példákat textilekkel és fazekassággal való rokonságra, akár naturalisztikus, akár geometrikus elemek tekintetében. Az elfogadottá, népszerűvé vált újítások mindig szervesen illeszkednek a hagyományos formarendszerbe, szerkezetbe, így találunk új táptalajra, és gyökeresednek meg. A népi iparművészeti zsűri által tehát elfogadott a más műfajból adaptált motívumok felhasználása a tojások díszítésében, azzal a feltétellel, hogy az átvétel ne szolgál másolásként történjen, hanem alkalmazkodjon méretében, arányaiban a tojás adottságaihoz, és szervesen illeszkedjen a hagyományos díszítési rendszerbe. A motívumátvétel komoly tervezést igényel, melynél figyelemmel kell lenni a harmonikus arányrendszer megválasztása mellett a technikai sajátosságra is. Például főként a Gyimesben honos motívumokra jellemző a viasszal pöttyözött térkitöltő felület, mely plasztikus hatást kelt, és a fafaragásban és az ötvösművészetben használatos poncolt technikára emlékeztet. Ennek alkalmazása karcolt tojáson más hatást érne el, mely ily módon a hagyományba nem is illeszkedett be. Egy finoman, gazdagon rajzos, karcolt lőporszaru rozettája karcolt technikával könnyebben ültethető át tojásra. Ez a motívum nehezebben képzelhető el viaszolt technikával, főként annak a tájegységnek a hagyományába illesztve, ahol épp a vastag íróka dívik, mint például Somogy megye egyes falvaiban. Az adaptáció legfontosabb szempontja, hogy a díszítmény továbbra is tartsa meg sajátos jellegét, alkalmazkodjon a technikai átültetéshez, olvadjon bele a táj vagy a közösség hagyományvilágába.

Az aszúrozott (csipkeszerűen áttörve díszített), textillel, csipkével bevont vagy ötvösmunkával készült stb., valamint eredeti funkciójától megfosztott, például ékszerdoboznak, díszdoboznak használt hímes tojásokat, melyek történeti hagyománya a szűk elit réteghez kötődik, nem véljük elfogadhatóknak; megmérettetésüket az Iparművészeti Lektorátusnál javasoljuk.

A színek variációi

tojásainál, ahol hagyományosan csak egyszínűre festették a tojásokat, de a motívum jellege lehetőséget ad rá, hogy több színnel is készülhessenek, a következő feltételek teljesülésével megengedett a több szín használata: ügyelni kell, hogy a motívum és a színek a harmonikus összkép szolgálatában álljanak. A színek egészítsék ki egymást, s ne legyenek harsányak. Az elhatárolt felületek különböző

Azon tájak hímes színikitöltése a geometrikus motívumokon szabályos ritmust ad. Alkalmas példaként kívánkozik ide a gyimesi és háromszéki hímes tojások összehasonlítása, melyek meglepően hasonló motívumvilággal rendelkeznek, azonban a gyimesi tojásoknál az egyszínű piros, a háromszékieknél pedig a két-három színnel festett motívumok terjedtek el. A több szín alkalmazására lehetőséget kínálnak a mindkét területen használt, szimmetrikusan váltakozó, pöttyözött felületek, melyeken a színvariációk növelhetik a plasztikus hatást. A népi iparművész tervezett módon például a gyimesi mintákat is megfestheti több színnel.

Technikák keveredése, fejlődő technika

Viaszolt

A méhviasszal vagy paraffinnal rajzolt díszítmények tartoznak ide. Az eljárás szerint viaszlevonatos és -rátétes eljárás különböztethető meg. E technikákhoz kapcsolódik az úgynevezett „metszett” vagy maratott eljárás, melyet hagyományos módon növényi savakkal (például káposztalé) készítettek el. Megfelelőnek tartjuk erre a célra az ecetet is, azonban a mérgező vegyi anyagok használatát kérjük mellőzni.

Karcolt

Mellőzzük azokat a mesterséges alapanyagokat, melyeket a technika nem feltétlenül igényel, ilyenek például erős fényű festékek, lakkozás. A méhviasszal történő politúrozás elegendő, természetes és esztétikus fényt ad viaszolt, karcolt vagy növényi nyomatomintás tojásoknak. Kívánatos megkülönböztetni a hagyományos kézi karcolást a gépi munkáktól.

Applikált tojások

Esetükben csak kovácsoltvas rátétet tartunk elfogadhatónak, például fémlemezről kivágott formákat és kovácsoltvas szegek helyett gombostűk használatát nem. Viszont az elsősorban a felvidéki hegyek falvaiból származó „drótos tótok” által készített fémszálal díszítmények felelevenítését, újrakészítését szeretnénk ösztönözni, csakúgy mint a növényi rátétes (szalma, kákabeles, bodzabeles) hímes tojásokét.

Gyöngyökkel díszített tojások

E darabok legismertebb készítési területe Kalotaszeg. Szeretnénk felhívni a figyelmet, hogy itt is csak a házi szárnyasok tojásainak felhasználását tartjuk elfogadhatónak, valamint a gyöngyök illesztése csak a tojásra körbefűzve, „szövött” módon készíthető, a ragasztóval vagy viasszal rögzített gyöngyök nem megfelelőek.

Rátéttel készített nyomatdíszítmények

Ezek esetében csak növények felhasználása fogadható el (például papír- vagy fonalrátéttel készített nyomatminta nem). E technika adottsága miatt ez esetben javasoljuk a **B** vagy *ajándéktárgy* kategóriákba való sorolást, és az **A** kategória mellőzését. A tojásjátékok céljára készített fa- és egyéb, nem házi szárnyasoktól származó tojásokból készített furfangos, tréfás tojásokat, melyeken a díszítmény nem dominál, kizárólag *ajándék* kategóriába javasoljuk.

További megjegyzések

Tárgycsoportra adott egy darab zsűriszám csak abban az esetben indokolt, ha sorozatként tüntetik fel, például egy motívum, különböző színállásban elkészítve. Különböző motívumok, más stílusok vagy különböző technikával elkészített hímes tojások nem kaphatnak összevonva azonos zsűriszámot.

A tárgy előkészítése zsűrizésre

A törékeny tárgyak gondos csomagolását kérjük biztosítani. Több tojás zsűriztetése esetén egyértelmű, jelzésértékű megoldását kérjük a nevezési lap és tárgy azonosításának (megoldható például: sorszámmal ellátott apró, öntapadós címkével, mely a tojás díszítményét nem takarja, és nem okoz károsodást).

A kifűjt, függesztett tojások funkciója a magyar néphagyományban rendkívül periferiális (például Nyugat-Európában a német nyelvterületen gazdag hagyománnyal rendelkezik). Nem kaphat a felfüggesztése miatt elutasítást az a hímes tojás, amelynek felfüggesztési módja (a fonal anyaga, színe, mérete, valamint a lyuk formája, nagysága) nem zavarja az esztétikai összképet. Kérjük az alkotókat, hogy zsűrizésre felfüggesztés nélkül hozzák be a tárgyakat!

Gombosi Beatrix

Fonható (szálas) anyagokból készült alkotások

A növényi anyagok használati tárgyakká alakítása olyan mesterségbeli tudás, amely átfog évezredek és földrészeket. Régészeti leletek bizonyítják, hogy a régi mesterek nagyjából ugyanazzal a tudással és felkészültséggel rendelkeztek, mint a mai utódaik. A kosarasok mestersége a világban bekövetkezett technikai fejlődés ellenére fennmaradt.

A Kárpát-medencében, a paraszti háztartásokban, a faluközösségekben szinte minden embernek értenie kellett a fonáshoz, a kosárkészítéshez.

A szántóföldben szegényebb falvak lakossága specializálódott egy-egy mesterségre, háziiparszerűen foglalkozott kosárkötéssel, gyékényszövésel, szalma- és csuhéfonással.

Az ipari kosárfonás (vesszőfonás) a 19. század második felében alakult ki hazánkban. A fonható anyagok felhasználása igen széles körű volt a régi paraszti kultúrában. Az épületektől a ruházkodásig, a tárolóedényektől a halászeszközökig és a bútorokig számtalan területen megjelentek. Tárgyai – néhány rituális tárgytól eltekintve – szorosan a használathoz kötődnek. Viski Károly szerint: „[...] parasztságunk azt a tárgyat becsüli, amelynek legalkalmasabb az anyaga, tökéletes a technikája, célszerű a formája, és e háromhoz simuló díszítménye van” (Bátky Zsigmond-Győrffy István-Viski Károly: A magyar népművészet. Budapest, 1928.)

A népművészet és vele együtt megítélése is állandó változáson ment keresztül az utóbbi évszázadban. A Népi Iparművészeti Tanács az ötvenes évektől vált meghatározóvá. A népi iparművészetet reprezentáló négy mesterség a faragás, a fazekasság, a hímzés és a szövés volt. Ezek mellett még háttérbe szorultak a főleg használati értéket képviselő fonott alkotások. A hetvenes években változás történt, amikor a Népi Iparművészeti Tanács felkarolta a kosár- és fonottáru-készítést.

Fontos volt az a szemléleti változás is, amelyet a Fiatal Népművészek Stúdiójának tagjai képviseltek ebben a korszakban. Az amatőrökből és zömében városi fiatalokból álló csoportosulás a népművészet 19. század előtti gyökereihez nyúlt vissza. A felesleges díszítéstől menteset, a forma, a szerkezet, az anyag összhangját és a használhatóságot tekintette értéknek. E szemlélet szerint a népművészeti és iparművészeti alkotások esztétikai megítélésében eltűnik a különbség. A stúdiósoknak is köszönhető, hogy a szakemberek nagyobb figyelemmel és elismeréssel fordultak a fonott alkotások és készítőik felé.

Ezek az anyagok és technikák nem túrják a túldíszítettséget, amely a népművészet más területein gyakran előfordul. Ez az oka, hogy a fonott készítmények megállják a helyüket mai tárgyaink között is. A fonott ülőkékű széken éppen olyan kellemes az ülés, mint több száz évvel ezelőtt lehetett, a szalma- vagy gyékénykalap ma is remekül véd a naptól, a csuhé bevásárlószatyrot vagy a karos kosarat ma sem helyettesítheti a műanyag szatyor, a szakajtó eredeti rendeltetésétől nem esik messze, ha péksütemény vagy egyéb élelmiszer tárolására használjuk.

Beláthatjuk tehát, hogy ezeknél a letisztult alkotásoknál, amelyek kiállták az idő próbáját, az újítás lehetőségei igen szűkösek. Egy tökéletes tárgy újra

létrehozásához rendkívül kifinomult érzék, a technikai fogások teljes ismerete és koncentrált figyelem szükséges.

A fonással létrehozott tárgyak többsége igazi kézimunka, csak némelyik részfolyamatát lehet gépesíteni (például szalmakalapvarrás).

Tudomásul kell vennünk, hogy a népművészetet hordozó hagyományos közösségek átalakultak, megszűntek. A mai alkotók többsége az egyéni elképzelések megvalósítására is törekszik. Globalizálódó világunkban a külső elvárások felerősödnek, hatványozottan jelentkeznek.

Az egyéni ötletek létrehozására nagyobb lehetőség kínálkozik a kevésbé szigorú szerkezetű és nem közvetlenül használatra készülő fonott tárgyaknál.

Ezek azok a szokásokhoz, ünnepekhez kapcsolható, jelképes tartalmú vagy egyéb dísz- és ajándéktárgyak, amelyek megítélését óvatosan kell kezelnünk.

Tüskés Tünde, aki jól rálát erre a problémára, írja erről: „[...] a ma szalmafonói, a szalma megmunkálásának számtalan lehetőségét kutatják, ha nem vesszük észre, milyen új igényeket elégít ki a szalmafonó, akkor a szalmamegmunkálás díszítő funkciója el fog tűnni. Ez nemcsak, hogy szegényebbé teszi a 21. századi magyar népművészetét, hanem beszorítaná azt egy megmerevedett skatulyába, amelyből mind a technikai újítás, mind a funkcionális bővítés ki van zárva.”

Főbb műfaji ágak a fonható (szálas) anyagok megmunkálásánál

Vessző és hasíték

- Bútorok, lakásbelső tárgyai,
- tárolók, és hordásra szolgálók (fenekes, háti, kávas kosárváltozatok),
- halászeszközök,
- üvegbekötés,
- épület vagy épületrész, kerítés,
- betlehem házikó.

Gyékény

- Szövésrel készült termékek; szatyor, ponyva, szőnyeg;
- fonással (négyzetesen, hímeléssel, sodrással) készíthetők, például szatyor, kosár, papucs, kalap, üveg és bútorbekötés;
- szakajtókötéssel készült tárolók, méhkas, bölcső, ülcsi, lábtörlő stb.;
- hármassal fonással alátét, „taposó”, kosár;
- öltözetkiegészítők, ékszerek;
- ünnepekhez, jeles napokhoz kapcsolható díszek.

Szalma

- Aratódíszek, szokásokhoz kötődő alkotások,
- ékszerek, öltözetkiegészítők,
- szakajtókötéses készítmények – tárolók, alátétek, méhkas,

- lapos fonással készült – kalap, kosár, szatyor,
- sodrással előállított – bútorbekötés,
- hármassal fonással készült – alátét, lábtörlő,
- ünnepekhez, jeles napokhoz készíthető díszek.

Csuhé

- Sodrással (pödrés) és behúzásosan készült – szatyor, táska, tároló, bútorbekötés, alátét, lábtörlő, szőnyeg, papucs, kalap, üvegbekötés,
- hármassal fonással előállított – alátét, lábtörlő, kosár, szatyor,
- csomózással készült – tároló, alátét,
- öltözetkiegészítők, ékszerek,
- ünnepekhez, jeles napokhoz kapcsolható díszek.

Sás, káka

- Bútorok bekötésénél, ritkábban tárolók készítésénél.

A többi anyag használata ritka, sokszor csak kiegészítőként szolgál.

A zsúrizés szempontjai

Az **A** és a **B** kategóriánál is elsődleges a használhatóság és a minőség. Különbséget kell tenni az alkotásokba fektetett munka, idő, energia szempontjából. Ezért a kisméretű, egyszerűbb alkotások (például karácsonyfadíszek, boronák) csak tárgysorozatban adhatók be, többféle technika megjelenítésével.

Anyag

Lehet minden Kárpát-medencében megtalálható vadon termő és termesztendő növény, amely alkalmas fonásra;

- fűz, nemes és vadfűzek, hántolt és zöld vessző;
- kőris, juhar, mogyoró vesszeje és hasítéka;
- iszalag, szederinda, szőlővenyige;
- különböző gabonafajták szalmája;
- széles és keskeny levelű gyékényfajták;
- káka;
- sás;
- különböző kukoricafajták csuhéja.

A nem magyar alapanyag nem elfogadható (például peddignád).

Vesszőfonásnál az öt tárgy közül legyen zöld vesszőből legalább egy.

Az anyagok vegyítése indokolt esetben lehetséges (például fa és vessző).

Cérnát, spárgát lehet használni bizonyos fonatok összevarrásánál. A gyékényszövés felvetéséhez spárga is használható, de **A** kategóriába csak az ijannel felvetett munka sorolható.

Drót használata megengedett némelyik szalmamunkánál.

Forma

- A hagyományos formák továbbvitele, követése;
- a hagyományos formákból kiinduló, arányos szerkezetű tárgyak.

Mindkettőnél követelmény a méret, a funkció és a szerkezet harmóniája.

Technika

- Az ismert fonástechnikák helyes alkalmazása egy tárgyon belül;
- követelmény a felület szabályossága, rendezettsége, ritmusa.

Felületkezelés

- A fehérítés elfogadható;
- páccal festett, növényekkel színezett anyag elfogadható;
- matt lakk elfogadható;
- *nem fogadható el* a felületi festék és a fényes lakk használata.

Ajándéktárgyak

- Apróbb ajándék és dísz tárgyak, virágok,
- nem tartozik ide a csuhéból és más anyagból készült baba, mert azt a játéknál bírálják.

A leragasztott csuhéfigurák nem fogadhatók el!

Bárány Mara

Bőrtárgyak

Azon bőrtárgyak tartoznak e körbe, amelyek a hagyományos népi kultúra valamely jellemzőjét tartalmazzák, mai használatra alkalmasak (ideértendő minden, nagyjából bőrből készült tárgy). Az önálló esztétikai értékkel bíró tárgyak, amelyek már használati funkcióval nem rendelkeznek, iparművészeti tárgyaknak minősülnek, nem tartoznak a Népi Iparművészeti Osztály fennhatósága alá.

A bírálat szempontjainak az anyag, a forma (díszítés) és a funkció egységének megítélésén kell alapulnia. A tárgyon megjelenő egyéni jellemzők, a technikai ismeretek magas szintű tudása, az esztétikum önálló használata és mindezek összhangja kiemelten fontos ismérvek.

Készíthető hagyományos tárgy, utánzat vagy feldolgozás, amennyiben az alábbi szempontoknak megfelelnek.

Funkció

A tárgynak a hagyományok beépítésével a mai kultúrában használatra alkalmasnak kell lennie. A funkcióval nem rendelkező „dísz tárgyak” nem fogadhatók el (például lószerszámhoz tartozó sallang falidíszként). Elfogadható olyan hagyományos tárgy (például pásztorkészesség zacskója vagy késtokja), amelynek régi funkciója feleleveníthető, olyan feldolgozás, amely ma szükséges, új funkciót tölt be (például hátizsák).

Anyag és technika

A tárgy anyaga feleljen meg a funkciónak, a formai-díszítésbeli igényeknek, a tárgyon használt technikai megoldásoknak. A helyes anyagválasztás általában sorsdöntőnek bizonyult, alapjaiban kérdőjelezhet meg egy tárgyat, ha ennek nem felel meg.

Az anyagválasztás kritériumai vonatkoznak a cserzésmódra, a vastagságra, a színre és a felületképzésre. Kívánatosak a nyersbőrből, timsós bőrből, növényi cserzett marha- vagy borjúbőrből, zsírcserzett bőrből készült tárgyak mint hagyományos alapanyagok. Más cserzésű és kikészítésű bőrök is elfogadhatók, amennyiben összhangban van a tárgy technikai, formai, díszítésbeli módjaival. A modern cserzésű bőrből készült tárgyak csak akkor fogadhatók el (például krómosbőr fonások, fűzések nem), ha semmilyen szempontból nem ellentétes a tárgy funkciójával, megjelenésével vagy díszítőmódjával (például tarisznyának nem megfelelő; a vágott szél látszik; kartonnal készült rá domborítás, stb.). Készülhet egyazon vastagságból, ha a tárgy igényli, de használható lágy és keményebb anyag akár együtt is, amennyiben a funkciót vagy a díszítést szolgálja. Színes bőröknél az esztétikai elvek érvényesek. A gyári felülettel ellátott bőrök csak akkor felelnek meg, ha azok a hagyományos bőrmunkában szerepeltek (például lakkbőr), vagy olyan feldolgozás születt, amelyhez illeszkednek. A gyárak által forgalmazott bőröket ismerjék, azokat a funkciónak megfelelően használják (például a világos növényi cserzésű bőrt ne

tartsák timsósnak, és annak megfelelően használják, vagy a barnára átszínezett krómos bőrt ne növényi cserzésűként használják fel).

Esztétikai értéket képvisel a jó anyagválasztás, a kifogástalan technikai megoldás.

Külön figyelmet kell szentelni a felfüggesztések és a záródások megoldására. A különböző fogók, fogótartók a készített tárgy összeállítási módjaihoz, illetve díszítőmegoldásaihoz alkalmazkodjanak, a megfelelő záródási módokkal együtt a tárgyhöz kapcsolódjanak szakmai és esztétikai szempontok szerint is. Tartsák szem előtt a tárgy szerkezete által kívánt megoldásokat, azok annak szerves részei legyenek.

A rosszul megválasztott anyagú és technikájú, a díszítőmódnak nem megfelelő megoldásokkal készült tárgyak kizárhatók a zsűrizésből.

A kapcsolódó anyagok (szőrös bőr, fém, csont stb.) és a kiegészítők kapcsán a fentiekben elmondottak érvényesek. Különösen nagy figyelmet kell szentelni a fémkiegészítők (például csatok) igényes használatára. A gyári készítésű lemezcsatok nem fogadhatók el, hasonlóképpen a fém húzóár, vagyis az olyan modern megoldások, amelyekre a népi kultúrában bevált módok vannak. A feldolgozás technikái, a szerkezetek anyagszerű megoldások legyenek. A használt technikák egysége (például a hajtott szélek mellett a vágott szélű részek ellentmondásosak), minősége (például a varrások kivitelezése, a fonások lazasága), a részek közötti összefüggések (például eltérő díszítőmódok különböző részekén) a tárgyon egységesen jelenjenek meg.

A szakmák közötti különbségekből (például lószerszám-, bőrtárgy-, nyereg-, lábbelikészítő) adódó eltérések esetében ugyanezen szempontok alkalmazhatók. E tárgyköröknél fontos, hogy a zsűrizésnél egy, a speciális szakmai követelményeket a gyakorlatból jól ismerő mester, ifjú mester is a zsűri tagja legyen. Általános kívánságként jelentkezett a zsűrizési szempontok kidolgozásánál a megfelelő szakmák bevonása, esetleg tárgytípusok szerinti kidolgozása.

Forma és díszítés

A forma és a díszítés megjelenhet hagyományos vagy a mai igényeknek megfelelő módon. A mai használati tárgy esztétikai megjelenése alkalmazkodjék a mai igényekhez (például a díszítettség mértéke). A hagyományostól eltérő formai megoldásoknak csak a funkció megtartása mellett van helyük. A választott forma és díszítésmód feleljen meg az anyag és a funkció egységének.

A formaképzés során a tárgy lehetőleg igazodjék a hagyományos arányokhoz, vagy ennek megváltoztatása esetén az új arányok ne sértsék a tárgy egységét (például a túlzottan felnagyított tarisznyaforma elveszti jellegét).

A díszítőmódok kialakulásuk során igazodtak a nekik megfelelő bőrtípushoz (például a domborítás növényi cserzett bőrt igényel), ezek nem változtathatók meg, mert az anyagtól idegenek. Több díszítésmód együttes használata túldíszítettséghez vezet, csak a hagyományosan (esztétikailag is) összetartozók használhatók együtt (például metszés, domborítás, poncolás). Alapelv, hogy a díszítettség módja és mértéke a mai igényeknek is megfeleljen.

Ornamentikák, ábrázolások használatánál szükséges ezek törvényszerűségeinek ismerete. Az ornamentikák belső szerkezetének megváltoztatása csak a szabályok betartásával lehetséges (például magyar rátétornamentika). A motívumok nagyítása-kicsinyítése addig megengedett, amíg karakterüket el nem veszítik.

A díszítés jól megválasztott helye, a befoglaló forma helyes kitöltése, az ornamentika formai tisztasága követelmény. Mind a szerkezeti, mind az önálló díszítményeknek szervesen illeszkedniük kell a tárgyhoz.

A fent leírtaknak megfelelő, kifogástalan tárgyak kaphatják az **A** kategóriájú jelzést, a **B** kategóriájút pedig azok, amelyeknél a tervezés ellen nem emelhető kifogás, azonban a kivitelben hiba található, amely nem befolyásolja a tárgy lényegi (formai, szerkezeti, díszítő stb.) funkcióját és esztétikai megjelenését, azonban bőrszakmai kérdésekben kifogás emelhető.

Összefoglalóan elmondható, hogy a beadott bőrtárgyak tükrözzék a készítő, az alkotó magas szintű anyag- és szakmaismereti, valamint gyakorlati tudását, jártasságát a hagyományos népi bőrtárgyak díszítőelemeinek, -motívumainak ismeretében, a tárgyakon alkalmazható módjaiban, formáiban. A harmonikus tárgy alapkövetelmény.

Általános elvként kell szem előtt tartani, hogy az elkészült tárgyon látsszon az a felelősség, amelyet a készítő érez a használó, a vásárló igényeinek magas szintű kielégítése, a hagyományos tárgyi kultúra megőrzése, megújítása iránt.

Torma László

Fémművesség

A vas, a réz, később a bronz és kisebb mértékben más fémek kézműves feldolgozásának óriási jelentősége volt az ipari forradalom előtt a parasztok és a különféle mesterséget űző kézműiparosok tárgyi ellátottságában. A 2–3000 éves múltra visszatekintő fémművesség minden korban – a gyáripar térhódítása előtt – kézműves-technológiával állította elő (a fegyverektől, harci eszközöktől, a vadászeszközöktől most eltekintve) a termelőeszközöket és a háztartások szükségleteit.

A néprajzi kutatások a hagyományos fémművesség körébe sorolják a kovácmesterségeket, a cigánykovácsok tevékenységét, a rézműveseket, a bádogos- és múlakatos-mesterséget, valamint a késeseket. Közülük a gyáripar kiteljesedése következtében a cigánykovács- és rézműveskészítmények jelentősége csökkent, illetve jórészt elvesztették korábbi ellátási feladataikat; a bádogos- és lakatosmunkák pedig ritkán jutnak szerephez a népi iparművészet területén. A néprajzi kutatások feltárták a különböző fémművesmesterségek múltját, történeti adatait, alakulását, munkaszervezeti rendjét és társadalmi szerepét a különböző időszakokban. Számos publikáció és limitáció adta közre a fémművestermékek hosszú listáját és az alkalmazott hagyományos kézműves-technológiák változatait, főleg a 18–20. századból. Utalhatunk elsősorban Domonkos Ottó, Szabó György, Bodgál Ferenc, Valiky János és Timaffy László tanulmányaira, a *Céhtörténeti kataszter* adataira, valamint Timaffy László összefoglalására a *Magyar néprajz. III. Kézművesség* című kötetében. A 20. század második felében a gyáripar és a kisipari szövetkezetek mindegyik mesterséget szűkebb mederbe szorították, a népi iparművészet körében pedig a hagyományos fémművesség lényegében három területen őrizte meg a jelentőségét, ezek a kovács- és díszkovácmesterség, a rézművesség és a késesség.

A továbbiakban ezeket tekintjük át, és kísérletet teszünk arra, hogy megfogalmazzuk a népi iparművészetben a fémből készült tárgyak minősítésének (zsűrizésének) kívánalmait, az elfogadás kritériumait, valamint a mellőzni javasolt vadhajtásokat.

Kovácművesség

Anyagok

A felhasználható anyagok igen sokfélék, döntő többségüket a kohászat és a fémfeldolgozó ipar szolgáltatja, tehát beszerezhetők. Elsősorban rúd-, idomacélok, huzalok és lemezek jöhetnek számításba, megfelelő minőségben. Nem tartjuk kívánatosnak a betonvasak és a zártszelvények felhasználását. Ritkábban találkozunk réz, bronz és ólom anyagokkal is, elsősorban díszítőelemként.

Termékek

A kovácsok által készített tárgyaknak az ipari forradalom előtt rendkívül széles listája a 20. század második felére jelentősen leszűkült. Az egykori termelő-, kézműipari eszközök, használati tárgyak a népi iparművészet területén nem számottevőek. Az eddigi zsűritapasztalatok szerint a következő tárgycsoportokkal és tárgyakkal kell számolni:

- Épületrészek és -szerkezeti elemek:
 - § ajtó- és ablakrácsok,
 - § ajtó- és ablakveretek, -pántok, -vasalások,
 - § tolózár, kilincs, kulcs, kulcspajzs, lánc stb.
 - § tetőnyárs, oromdíz, verébdeszka-vasalások,
 - § kapuk, kerítések,
 - § cégérek,
 - § névtáblák, utcanevek, házsámok stb.
- Lakásdíszek
 - § kandallórácsok, tüzelőtartók, paráztálcák;
 - § gyertyatartók, hamutartók, virágtartók;
 - § világítótestek, lámpák, csillárok;
 - § falikarok, fogasok;
 - § térelválasztók;
 - § belső kerítések, korlátok;
 - § díszládák stb.
- Sírjelek, emléktáblák:
 - § kovácsolt kereszttek;
 - § fejfák, fém névtáblával;
 - § emléktáblák (falon vagy önálló tartón) stb.
- Tűzi eszközök:
 - § vas háromláb,
 - § edény alátét,
 - § tűzikutya,
 - § tűzpiszkálók, hamulapátok stb.
- Edények:
 - § vaslábosok,
 - § serpenyők,
 - § üstök,
 - § bográcsok.

Ez a felsorolás csak azt jelzi, hogy a bírálóbizottság milyen funkciójú kovácsoltvas tárgyakkal találkozhat. A funkciók sokfélesége a jövőben még növekedhet.

Rézművesség

Napjainkban a hagyomány folytatójaként behatárolt szerepe van. Elsősorban csengők, kolompok, lószerszámdíszek, juhász kampók, fokok, botfejek készülnek napjainkban a hagyományos öntési technikával. Az esetleg jelentkező új törekvéseknél is ehhez a technikához kell ragaszkodni.

Cigánykovácsok

A mesterség intézményesen már nem működik. Szórványosan jelentkeznek a kovácsok munkájában, elsősorban cigánykovácsszegek, iszkába szögek stb. csoportjainak előbukkanását várhatjuk.

A főzőedények közül napjainkban már csak az üstök és főleg bográcsok őrizték meg jelentőségüket. Különösen kedvelté váltak a különböző méretű és úrtartalmú bográcsok a szabadidő növekedésével, a kerti sütő-főző partik, valamint a főzőversenyek elterjedésével. Általában megőrizték a kétféle hagyományos alakot, az alföldinek nevezett, felfelé szélesedő, illetve a balkáninak nevezett, körte formájú, felfelé keskenyedő típust. A bírálatoknál el kell tekintenünk a gyárilag készült, belül zománcos edényektől, melyek nem őrzik a kézművestechnikát. El kell fogadnunk azonban azokat a kísérleteket, amikor a hagyományos formák kialakításához rozsdamentes acéllemezeket használnak, formára kalapálva, szegecsekkel rögzítve.

Az üstöknek manapság már jószerével csak a disznóöléseknél van szerepük. A vörösrézből készült bográcsok is ritkán bukkannak fel, mert alapanyaguk drága, és az ételkészítési eljárások és előírások is megváltoztak.

Technikák

A kovácsmesterségben évszázadok során kialakultak a különböző formákhoz és funkciókhoz alkalmazott technikák. Ezek főbb jellemzői: a nyújtás, a zömítés, a vállazás, a hasítás, a lyukasztás, a kovácshegesztés, a hajlítás, a csavarás, a domborítás – a legfontosabbakat említve.

Az összetett tárgyak (például kerítések) készítésekor a szegecselés, esetenként a lánghegesztés is előfordulhat. Az ívhegesztést azonban kerülni kell, és nem fogadható el a gyári csavarok, hatszögletű anyák alkalmazása sem. A technikában alapvető meghatározó kell legyen a tűzzel való előkészítés (vörösizzítás, fehérizzítás = hegesztés).

Az anyag előkészítésekor, illetve az alpműveleteknél használhatók a modern technika eszközei, a darabolók, gépi fűrészek, forgácsoló-, présgépek, gépi lemezollók stb. Ezek azonban a hagyományos formát, illetve a kovácsolt tárgy jellegét nem változtathatják meg.

Felületkezelés

Voltaképpen ez a művelet is a technikák közé tartozik, mégis külön foglalkozunk vele, mert annyi elrettentő példával találkozunk. A kovácsoltvas tárgyaknak jellegzetes és meghatározó felülete van, mely évszázadok során alakult ki. Az újabb kísérletek közül nem megengedett a lakkozás és a fényes festékek használata. A ráégetett festék lehet jó is, ezt egyedenként kell elbírálni. A felület színe azonban csak fekete lehet. A külső térben használt tárgyak (kapuk, kerítések, cégérek, épületdíszek stb.) esetén fontos az idő előtti rozsdásodás megakadályozása, a korrózióvédelem. Az ilyen tárgyak kezeléséhez olyan eljárást szabad csak használni, amely a fémtárgy

hagyományos látványát nem torzítja. Ezért nem alkalmazhatók például a Hammerite festékek erre a célra.

Stílus

A kovácsoltvas tárgyak általában több évszázad stílusirányzatait tükrözik, tehát a praktikum mellett megőrizték a különböző korokban divatos stílusjegyeket, díszítőeljárásokat.

Alkalmazásukat kétségtelenül befolyásolta a társadalmi elit ízlése, melyet fejedelmi udvari, földesúri, városi fémművesek közvetítettek a köznép igényeit kielégítő falusi kovácsokhoz. Fontos volt természetesen a kovácscéhek irányító, befolyásoló szerepe a 16–19. században.

A történeti művészeti stílusok közül az itt-ott mutatkozó gótika mellett kétségtelenül a barokk hatott leginkább a népi fémművességre. Hatalmas lökést adott a megújuláshoz a szecesszió a 19–20. század fordulóján és az azt követő évtizedekben. A díszkovácsok gyakorlatában fedezhetők fel a leggyakrabban a szecessziós stílusjegyek, kerítéseknel, kapuknál, illetve a lakásbelső díszítő tárgyakkal. A 20. század utolsó harmadára jellemző modern design már inkább az iparművészet területére tartozik, bár egyedi elbírálás alapján nem lehet teljesen kizárni a népi iparművészetből, amennyiben őrzi a hagyományos formákat vagy technológiákat.

Szólni kell röviden a harangöntésről is, mert napjainkban egyre nagyobb igény jelentkezik a különböző harangok alkalmazására, használatára. A harangöntőmesterség régebben nem tartozott a népi fémművéség témakörébe, mondhatni elit ipar volt, melyet szinte kizárólag városokban gyakoroltak. A harangok – akár szakrális célúak, akár a történelmi emlékeztetést szolgáló emlékművek tartozékai – ma is bronzból készülnek, a hagyományos öntési technikával. Amennyiben az alkotók a népi iparművészet minősítését igénylik, a zsűrinek ragaszkodnia kell a hagyományos anyagokhoz és technikákhoz.

A bádogos-, lakatosmesterség mindig is a kovácsmesterségtől elkülönült iparág volt, ahogy napjainkban is. Mai tevékenységüket és készítményeiket jórészt agyonvágta a gyáripár. Ezért termékeik ritkán jelentkeznek a népi iparművészet zsűrijeiben.

Késesmesterség

A kés, mint szűrő- és vágószerszám, alkalmi fegyver évszázadokon át nélkülözhetetlen eszköze volt a háztartásoknak és a kézműiparnak. Az ipar évezredek múlta tekint vissza, kés szavunk finnugor eredete is jelzi óriási múltját, a 16. századtól pedig ismert történeti adatok igazolják a mesterség széles körű elterjedtségét. Az érdeklődés folytonos, jóllehet a készítőik köre alaposan megváltozott. A gyáripár ezt a mesterséget is majdnem megfojtotta, hiszen a minőségi kések iránti keresletet az utóbbi évtizedekben a világhírű angol, német, svájci és skandináv gyáripár valóban kiváló termékei elégítik ki. Az igénytelen keresletet pedig a gyenge minőségű, bővli kések és késkészletek garmadája borítja be.

A több évtizedes zsűritapasztalatok szerencsére azt mutatják, hogy egyfelől a régi jeles késedinasztiák tartják magas színvonalon a kézműves

késeshagyományt, másfelől a téma iránt érdeklődő tehetséges fiatalok az idősebb mesterektől tanulva sajátítják el a régi formákat és a technológiai fogásokat. A Hagyományok Háza látókörében napjainkban tíz-tizenöt olyan késes van, aki többé-kevésbé rendszeresen zsúriztat, és aki a különféle népművészeti kiállításokon és vásárokon is megjelenik, ezért tevékenységét figyelemmel tudjuk kísérni.

A késes kézműipar termékeit alapvetően két csoportra szokták osztani, ezek:

- a nyélbe erősített kések óriási csoportja, valamint
- a behajlítható pengéjű bicskák, zsebkések ugyancsak nagy csoportja.

A nyélbe rögzített pengéjű kések több részből állnak: különböző módon edzett acélpengéből, rugóból és rögzítőszegecsekből, továbbá nyélből. A penge formája, éle és hegye a felhasználás céljának függvénye. A használati terület rendkívül széles. Napjainkban is találkozunk a szinte univerzális szakácskésekkel (melyeket tv-sorozatok is népszerűsítenek), továbbá a funkcionális változatokkal: szeletelő, disznóölő vagy szűrőkés, csontozókés, kisebb méretű konyhakés, zöldségtisztító, falatozó-, kenőkések stb. Többségük évszázados formát őriz.

A kések nyele, formája és kialakítása ugyancsak a felhasználás jellegéhez kötődik. A nyél anyaga jobbra nem vetemedő keményfa, melyet két vagy három szegeccsel erősítenek a pengéhez. A szegecseket gyakran rézhüvelybe ágyazzák.

Az utóbbi időben, főleg a gyárak gyakorlatában, terjednek az öntött műanyag nyelek, melyek kétségtelenül jobban ellenállnak a bakteriális fertőzéseknek, a népi iparművészet gyakorlatában azonban nem tartjuk kívánatosnak.

A behajlítható pengéjű bicskák vagy zsebkések a hagyományos funkciókat szolgáló formák tucatjait őrizték meg. A bicska szó oszmán-török eredetű, mely valószínűleg szláv közvetítéssel került nyelvünkbe, így a szó és talán a tárgy is középkori múltra tekint vissza. Hajdanában minden férfi mindennapi életének elengedhetetlen tartozéka volt a zsebben, tarisznyában hordott bicska, melyet számos célra használt. Napjainkban is inkább férfieszak, majd hogyanem a férfiaság szimbóluma, azért nagy a kereslet iránta.

A bicska fontos része a nyél, amelybe a penge behajlítható. Kialakítása és anyaga igen változatos, a fabetétes (dió, szilva, mahagóni) nyél mellett nagy hagyománya van a gyöngyháznak, a csontnak, a szarunak és az agancsoknak is. A fanyelet gyakran fém- vagy csontbetétekkel díszítik. A nyélbetétek és a nyél két végének lezárásánál dominál a sárgaréz, de nikkel és alpakka is előfordul. Késes bravurmunkának számítanak az összetett bicskák, melyek két pengét is tartalmaznak, egy kisebbet és egy nagyobbat, vagy amelyeknél a penge mellé villát (esetleg kanalat) is beépítenek.

A kések és bicskák készítésének technikája évszázados hagyományokat őrzött meg. Ezeket most nem részletezzük, olvashatók Veliky János tanulmányában, valamint Timaffy László összefoglalójában a *Magyar néprajz*. III. *Kézművesség* című kötetben. A zsúri gyakorlatában a népi technikák alkalmazásához ragaszkodunk. Újabban találkozunk egy régi közel-keleti eredetű technikával is, melyet damaszkoltnak neveznek, és amely a penge többszöri hajlítását, majd edzését jelenti, és sajátos díszítést eredményez. E technikának a hazai gyakorlatban nem volt múltja. A bírálóbizottságban olyan vélemény alakult ki,

hogy ezt a technikát is elfogadjuk, amennyiben a hagyományos formát és funkciót nem befolyásolja.

A késmesterség mai kínálatában még egy tárgycsoporttal kell foglalkoznunk, ez a vadászkések, török, díztörök nagy csoportja. E tárgyak jobbára régen használt fegyverekből alakultak ki és terjedtek el, elsősorban a vadászat gyakorlatában. Kialakulásukat nemzetközi példák is befolyásolták. Tudjuk azonban azt is, hogy a paraszti kézművesgyakorlatban nem volt előzményük. Mégis foglalkoznunk kell velük, mert a zsúrikben, a pályázatokon, a kiállításokon és vásárokon egyre gyakrabban jelennek meg, és ez a tény keresettségüket és népszerűségüket jelzi.

Eddig a zsúri e tárgycsoportnál a penge és a nyél hagyományos technológiáját és gyakran igen mives kivitelét értékelte. A díztöröket és a kardokat azonban ki kell zárni a népi iparművészet gyakorlatából.

A bírálóbizottságnak a jövőben számítnia kell arra, hogy a népi iparművészet területén jelentkező fémművesség nem akad meg az elmúlt évtizedekben kialakult esztétikai és technikai színvonalon. Növekedhetnek a társadalmi igények, melyek újabb formákat és technikákat követelnek. Természetesnek tartjuk, hogy a területen dolgozó fémműves alkotók igyekezzenek majd ezeket az igényeket kielégíteni. A zsúrinek azonban kötelessége, hogy e tárgyak megítélésénél a jövőben is szem előtt tartsa a népi iparművészetnek a történeti hagyományban gyökerező alapvető követelményeit, esztétikai értékeit és mindezek átmentését a jövő számára.

Füzes Endre

MELLÉKLETEK

114/2004. (IV. 28.) számú kormányrendelet a népi iparművészettel kapcsolatos állami feladatokról

1. § A népi iparművészet területén jelentkező állami feladatokat a nemzeti kulturális örökség minisztere (a továbbiakban: miniszter) a Hagyományok Háza útján látja el.

2. § A népi iparművészet területén jelentkező állami feladatok az alábbiak:

- a) a népi iparművészeti alkotások minősítése (zsűrizése);
- b) a „Népi Iparművész” minősítő cím adományozása;
- c) a Magyar Népi Iparművészeti Múzeumnak mint országos gyűjtőkörű szakmúzeumnak a fenntartása, állománygyarapítása;
- d) az országos népi iparművészeti pályázatok kiírása, a pályamunkák minősítése (zsűrizése), illetve a pályamunkákból készült kiállítások rendezése;
- e) a magyar népi iparművészet értékeinek megőrzése és népszerűsítése érdekében a nemzetközi kapcsolatok kialakítása és ápolása.

3. § Felhatalmazást kap a miniszter arra, hogy rendeletben állapítsa meg a 2. §-ban foglalt feladatokra vonatkozó részletes szabályokat.

4. § Ez a rendelet 2004. május 1. napján lép hatályba, ezzel egyidejűleg a Népi Iparművészeti Tanács megszűnéséről szóló 11/1992. (I. 20.) számú kormányrendelet hatályát veszti.

12/2004. (V. 21.) számú NKÖM-rendelet a népi iparművészettel kapcsolatos állami feladatok végrehajtásáról

A népi iparművészettel kapcsolatos állami feladatokról szóló 114/2004. (IV. 28.) számú kormányrendelet (a továbbiakban: R.) 3. §-ában foglalt felhatalmazás alapján – az igazgatási szolgáltatási díj tekintetében, a pénzügyminiszterrel egyetértésben – az alábbiakat rendelem el:

1. § A rendelet hatálya a népi iparművészettel kapcsolatos állami feladatok részletes szabályaira terjed ki.

2. § Minősített (zsűrizett) népi iparművészeti alkotásnak az az alkotás, termék (a továbbiakban: alkotás) nevezhető, amelyet a Hagyományok Háza főigazgatója (a továbbiakban: főigazgató) – a 4. §-ban meghatározott eljárást követően – a 4. § (3) bekezdésben meghatározott bírálóbizottság (a továbbiakban: bizottság) javaslata alapján „A” vagy „B” kategóriába besorolt, valamint jelölés nélküli zsűriszámmal ellátott népi iparművészeti alkotásnak minősít.

3. § (1) A népi iparművészeti tárgyak minősítésének feltételei a tárgy tartalma – néprajzi hagyománya és esztétikai értékei –, egykori és a jelenlegi funkciója, valamint az alkalmazott technika és a kivitel minősége.

(2) „A” kategóriába sorolt népi iparművészeti alkotásnak minősíthető – az (1) bekezdésben meghatározott keretek között – az olyan egyedi jellegű,

kiemelkedő művészi értékű népi iparművészeti alkotás, amely magasabb esztétikai színvonalon fejleszti tovább a magyar népművészet hagyományait, technikai megvalósítása kifogástalan.

(3) „B” kategóriába sorolt népi iparművészeti alkotásnak minősíthető – az (1) bekezdésben meghatározott keretek között – a magyar népművészet jellegzetességeit magán viselő, a népi iparművészeti tárgyak minősítési értékrendjének megfelelő, technikai szempontból is színvonalas alkotás.

(4) Jelölés nélküli zsűriszámot kap a színvonalas ajándéktárgynak minősülő – az „A” vagy „B” kategóriába nem sorolható – alkotás.

4. § (1) Az *1. számú mellékletben* felsorolt alkotások népi iparművészeti alkotássá minősítését a főigazgatónál kell kérelmezni. A kérelemhez mellékelni kell a minősítetni kívánt alkotást, illetve amennyiben annak a helyszínrre történő szállítása és bemutatása jelentős nehézségbe ütközik, úgy a minősítendő alkotásról megfelelő minőségben elkészített fotódokumentációt. Indokolt esetben a bizottság a helyszínen is megtekintheti az alkotást.

(2) A minősítés igazgatási szolgáltatási díjköteles, melynek mértékét a *3. számú melléklet* állapítja meg. A díj megfizetését a benyújtással egyidejűleg igazolni kell.

(3) A benyújtott kérelem szakmai szempontú értékelésére a főigazgató – a népi iparművészet országos szakmai szervezeteivel történt egyeztetés alapján a népi iparművészettel foglalkozó elméleti és gyakorlati szakemberek közül esetenként kiválasztott – 3–7 fős bizottságot kér fel.

(4) A bizottság szervezeti és működési szabályzatát a főigazgató hagyja jóvá.

(5) A népi iparművészeti alkotássá történő minősítés tárgyában a bizottság javaslata alapján a főigazgató határoz.

5. § (1) A népi iparművészeti alkotást az azonosítást lehetővé tevő azonosítószámmal (e rendelet alkalmazásában: zsűriszám) kell ellátni, a zsűriszám kiadásáról, valamint a népi iparművészeti védjegy használati jogáról a *4. számú melléklet* szerinti igazolást kell kiállítani.

(2) Forgalomba hozatal esetén a népi iparművészeti alkotásról kiállított számlán az alkotónak fel kell tüntetnie a zsűriszámot, és az „A”, illetve „B” kategóriába sorolt alkotást el kell látnia a népi iparművészeti védjeggyel.

6. § (1) A „Népi Iparművész” minősítést a főigazgatónál kell kérelmezni. A minősítés a *2. számú mellékletben* felsorolt foglalkozási áganként történik.

(2) A „Népi Iparművész” minősítés feltétele, hogy az alkotó a minősítést megelőző három évben folyamatos minősítéssel, továbbá a *6. számú mellékletben* meghatározott számú „A”, illetve „B” kategóriás népi iparművészeti alkotással rendelkezzen.

(3) A minősítési eljárásra vonatkozóan a továbbiakban a 4. § (5) bekezdése azzal az eltéréssel alkalmazandó, hogy a javaslattevő szerv a 9. §-ban meghatározott tanácsadó testület (a továbbiakban: testület).

7. § (1) A „Népi Iparművész”-nek minősített személyt a személyi azonosításra alkalmas, az *5. számú mellékletben* meghatározott igazolvánnyal (a továbbiakban: igazolvány) kell ellátni. Amennyiben a „Népi Iparművész”-nek minősített személy több, az *1. számú mellékletben* meghatározott foglalkozási ágban nyerte el a „Népi Iparművész” minősítést, úgy erről az igazolványt foglalkozási áganként, külön-külön kell kiállítani.

(2) Az igazolvány a kiállítás napjától számított öt évre adható ki, érvényessége háromszor – a 6. § megfelelő alkalmazásával – öt-öt évre meghosszabbítható. Húsz év minősített alkotói munka után megújítás nélkül használható.

(3) A kiállítás, valamint a meghosszabbítás díjának mértékét a 3. számú melléklet tartalmazza.

8. § A jelen rendeletben szabályozott eljárásokra az államigazgatási eljárás általános szabályairól szóló 1957. évi IV. törvény (Áe.) vonatkozó rendelkezései az irányadók azzal, hogy a főigazgató határozata ellen fellebbezésnek helye nincs.

9. § (1) A főigazgató mellett az R. 2. § *b-e*) pontjaiban meghatározott feladatok ellátása segítésének érdekében testület működik.

(2) A testület tagjait és elnökét a főigazgató a népi iparművészet országos szakmai szervezeteivel történt egyeztetést követően, a népi iparművészettel foglalkozó elméleti és gyakorlati szakemberek közül kéri fel.

(3) A testület feladatkörében javaslattételi és véleményezési jogkörrel rendelkezik.

(4) A testület ügyrendjét maga állapítja meg, melyet a főigazgató hagy jóvá.

10. § (1) Ez a rendelet a kihirdetéstől számított 3. napon lép hatályba.

(2) A rendelet hatálybalépésével egyidejűleg hatályát veszti a Magyar Művelődési Intézet alapításáról szóló 1/1992. (I. 20.) számú MKM-rendelet.

1. számú melléklet a 12/2004. (V. 21.) számú NKÖM-rendelethez

Népi iparművészeti alkotássá minősíthető termékek

1. Bognármunkák, kerék és kocsi
2. Bőrművestárgyak
3. Cserépkályha és kemence
4. Csipke
5. Építmények és köztéri alkotások: épületdísz, kapu, kerítés, játszótér, emlékoszlop, síremlék, nád, zsúpszalma-, faszindely tető stb.
6. Festett, faragott bútor
7. Faragott fa, csont, szaru
8. Fazekasmunka
9. Fonott és szőtt használati tárgyak: vessző, gyékény, csuhé, nád
10. Halászháló, kötél
11. Hímes tojás
12. Hímzés
13. Kádár- és pintérmunkák
14. Képfestő textiliák
15. Kalap
16. Kés
17. Kovács- és rézművestermékek
18. Lószerszámok, nyergek
19. Mártott gyertya
20. Mézeskalács
21. Naiv szobrok

22. Nemez
23. Népi ékszer (rekeszománc, gyöngy)
24. Népi hangszer
25. Népi játék
26. Népviseleti baba
27. Papucs, bocskor, csizma, cipő
28. Paszomány és kötött gomb
29. Szúcs- és szűrmunkák
30. Szúrrátét
31. Szóttas
32. Viselet
33. Ajándéktárgyak

2. számú melléklet a 12/2004. (V. 21.) számú NKÖM-rendeletéhez

A „Népi Iparművész” minősítő cím foglalkozási ágai

1. Bocskorkészítő
2. Bognár
3. Bőrműves
4. Cserépkályha- és kemencekészítő
5. Csipkekészítő
6. Csizmadia
7. Csuhéfonó
8. Faműves
9. Fafaragó
10. Faszobrász
11. Fazekas
12. Festettbútor-készítő
13. Fonottbútor-készítő
14. Gyertyamártó
15. Gyékényfonó
16. Gyöngyfűző
17. Halászháló-készítő
18. Hímestojás-festő
19. Hímző
20. Kalapos
21. Kádár
22. Kékfestő
23. Késes
24. Kosárfonó
25. Kovács
26. Kötélverő
27. Mézeskalács-készítő
28. Nemez-készítő
29. Népihangszer-készítő
30. Népijáték-készítő
31. Népviseletibaba-készítő

32. Népiékszer-készítő
33. Papucskészítő
34. Paszománykészítő és gombkötő
35. Pintér
36. Rézműves
37. Szalmafonó
38. Szíjgyártó-nyerges
39. Szűcs
40. Szűrhimző
41. Szúrrátétkészítő
42. Szövő
43. Viseletkészítő
44. Tetőfedő: nádazó, faszindely-, zsúptető-készítő

3. számú melléklet a 12/2004. (V. 21.) számú NKÖM-rendeletéhez

A népi iparművészeti alkotások minősítésekor és a „Népi Iparművész” minősítés esetén fizetendő igazgatási szolgáltatási díjak

Az illetékről szóló, többször módosított, 1990. évi XCIII. törvény 67. §-ának (2) bekezdésében foglalt felhatalmazás alapján a népi iparművészeti termékek zsúrizéséért fizetendő igazgatási szolgáltatási díjakról – a pénzügyminiszterrel egyetértésben – a következők szerint kell eljárni:

1. A minősítésre, zsúrizésre beadott alkotásokért, illetve tárgycsoportért, garnitúráért, tárgyegyüttesért meghatározott összeget, egységenként 800 Ft eljárási díjat kell fizetni.

2. A népi iparművészeti igazolvány kiadásának eljárási díja 2000 Ft, amely tartalmazza az igazolvány előállítási, valamint az eljárási díjat. Az ötvenként történő érvényesítési eljárás díja 500 Ft.

A jelen melléklet 1–2. pontjaiban meghatározott díjak az általános forgalmi adót nem tartalmazzák, annak számlázásánál a mindenkor hatályos általános forgalmi adóról szóló törvény előírásait kell alkalmazni.

3. A díjat postai úton a Hagyományok Háza 10032000-01739716-00000000 számú bankszámlájára kell befizetni. A befizetésről szóló igazolást – a postai utalvány tömbszelvényének eredeti példányát – a kérelemhez csatolni kell.

4. A díjfizetési kötelezettség tekintetében az illetékekről szóló 1990. évi XCIII. törvény (Itv.) 5. §-ának (2)–(3) bekezdésében foglaltakat, a díj visszatérítésére az Itv. 32. §-át, az elévülés tekintetében az Itv. 86. §-ában foglaltakat, a díjak kezelésére, elszámolására, nyilvántartására a költségvetés alapján gazdálkodó szervek beszámolási és könyvvezetési kötelezettségéről szóló jogszabályi előírásokat kell értelemszerűen alkalmazni.

4. számú melléklet a 12/2004. (V. 21.) NKÖM rendelethez

Zsűriszámot tartalmazó jegyzőkönyv

..... sz. ZSŰRIJEGYZŐKÖNYV

BENYÚJTÓ NEVE:
 BENYÚJTÓ CÍME:
 TERVEZŐ NEVE:
 BENYÚJTÓ MEGJEGYZÉSE:

A zsűriszámot kapott termék az Áfa törvény szerint 2004. 01. 01-től tárgyi adómentes.
 (1992. évi LXXIV. törvény 2. számú melléklet 24. sorszám)

MEGNEVEZÉS:

MÉRET:

ALAPANYAG:

HATÁROZAT

SZÍNÁLLÁSA:

DÍSZÍTMÉNY, STÍLUS:

ZSŰRISZÁM:

Éves előállítható példányszám:

MEGNEVEZÉS:

MÉRET:

ALAPANYAG:

HATÁROZAT

SZÍNÁLLÁSA:

DÍSZÍTMÉNY, STÍLUS:

ZSŰRISZÁM:

Éves előállítható példányszám:

MEGNEVEZÉS:

MÉRET:

ALAPANYAG:

HATÁROZAT

SZÍNÁLLÁSA:

DÍSZÍTMÉNY, STÍLUS:

ZSŰRISZÁM:

Éves előállítható példányszám:

MEGNEVEZÉS:

MÉRET:

ALAPANYAG:

HATÁROZAT

SZÍNÁLLÁSA:

DÍSZÍTMÉNY, STÍLUS:

ZSŰRISZÁM:

Éves előállítható példányszám:

A ZSŰRI MEGJEGYZÉSE:

Büntetőjogi felelősségem tudatában kijelentem, hogy a benyújtott alkotás saját tervezésem.

Zsűrizéshez leadott fénykép: db.

Dátum:

.....
 benyújtó aláírása, pecsét

Dátum:

.....
 aláírás, pecsét

.....
 zsűritagok aláírása

5. számú melléklet a 12/2004. (V. 21.) NKÖM rendelethez

Igazolvány száma:

**NÉPI IPARMŰVÉSZ
IGAZOLVÁNY**.....
népi iparművész

Név:

Lakcím:

A Hagyományok Háza, a 12/2004. (V. 21.) NKÖM
rendelet
.... § (...) bekezdésében foglaltak alapján népi
iparművészeti
tevékenységét elbírálva.

Érvényes:

.....
P. H......
foglalkozási ágban.....
P. H.Népi Iparművésznek
ismerte el.....
P. H.

Budapest, 200 hó nap

P. H.

.....
főigazgató

Jelen igazolvány birtokosát az Szja törvény 39. § (2)
bekezdésben foglalt feltételek szerint illeti meg
tevékenységi adókedvezmény.

6. számú melléklet a 12/2004. (V. 21.) NKÖM rendelethez

A „Népi Iparművész” minősítéshez szükséges alkotások kategóriánkénti megoszlása

Minden műfajban az 5 db A kategóriát elért tárgy, valamint

1. Bognármunkák, kerék és kocsi	B 15 db
2. Bőrműves-tárgyak	B 30 db
3. Cserépkályha és kemence	B 15 db
4. Csipke	B 30 db
5. Építmények és köztéri alkotások: épületdísz, kapu, kerítés, játszótér, emlékoszlop, síremlék, nád-, zsúpszalma, faszindely tető stb.	B 20 db
6. Festett, faragott bútor	B 20 db
7. Faragott fa, csont, szaru	B 30 db
8. Fazekas munka	B 30 db
9. Fonott és szőtt használati tárgyak: vessző, gyékény, csuhé, nád	B 30 db
10. Halászháló, kötél	B 15 db
11. Hímes tojás	B 30 db
12. Hímzés	B 30 db
13. Kádár és pintér munkák	B 15 db
14. Kétfestő textiliák	B 30 db
15. Kalap	B 20 db
16. Kés	B 30 db
17. Kovács- és rézműves termékek	B 30 db
18. Lószerszámok, nyergek	B 15 db (komplett felszerelés)
19. Mártott gyertya	B 30 db
20. Mézeskalács	B 30 db
21. Naiv szobrok	B 30 db
22. Nemez	B 30 db
23. Népi ékszer (rekesz zománc, gyöngy)	B 30 db
24. Népi hangszer	B 15 db
25. Népi játék	B 30 db
26. Népviseleti baba	B 25 db
27. Papucs, bocskor, csizma, cipő	B 20 db
28. Paszomány és kötött gomb	B 20 db
29. Szűcs- és szűrmunkák	B 15 db
30. Szűrrátét	B 30 db
31. Szóttas	B 30 db
32. Viselet	B 25 db
33. Ajándéktárgyak	Nem népi iparművész címre jogosító kategória

A bírálóbizottságok tagjai

Hímzés, viselet, csipke, baba

Szatmári Ibolya	Debrecen
Mátray Magdolna	Bábolna
Bárkányi Ildikó	Szeged
Beszprémy Józsefné	Sárvár
Borbély Jolán	Budapest
Gémesné Vámos Mária	Szekszárd
Grád Judit	Szigetszentmiklós
Hubert Erzsébet	Debrecen
Illés Károlyné	Békéscsaba
Kapros Márta	Balassagyarmat
Laczkovics Emőke	Veszprém
Lantosné Imre Mária	Pécs
Nagy Vincéné	Tatabánya
Nagyné Bakondi Erzsébet	Pécs
Nagyné Kolumbán Zsuzsa	Budapest
Németh Pálné	Szekszárd
Schneider Imréné	Tállya
Schwalm Edit	Eger
Szalontay Judit	Csorna
C. Tóth Hajnalka	Balatonalmádi
Varga Marianna	Budapest
Viszóczky Ilona	Miskolc
Zorkóczy Miklósné	Budapest

Szöttes

Holb Margit	Debrecen
Bakay Erzsébet	Budapest
Borbély Jolán	Budapest
Dezsőné Borbély Emma	Debrecen
Fodorné László Mária	Decs
Galánfiné Schmidt Teréz	Hajdúszoboszló
Gémesné Vámos Mária	Szekszárd
Illés Károlyné	Békéscsaba
Komjáthi Ágnes	Szekszárd
Lantosné Imre Mária	Pécs
Lőrincz Etel	Bonyhád-Majos
Luktorné Holló Éva	Veszprém
Papp Lászlóné	Debrecen
Pataki Miklósné	Heves
Sághy Lajosné	Budapest
Vándor Klára	Budapest

Ékszer-gyöngy

Fehér Anna	Felsőpakony
Deákné Szupper Krisztina	Csömör
Decsi Kiss Jánosné	Decs
Ménes Ágnes	Budapest
Németh György	Ócsa
Oláh Márta	Decs

Nemez, kalap

Nagy Mari	Kecskemét
Gömbös Katalin	Keszthely
Kaszás Ákos	Nyíregyháza
F. Tóth Mária	Budapest
Vetró Mihály	Hajdúszoboszló
Vidák István	Kecskemét

Fazekasság

Csupor István	Budapest
Csiszár József	Tata
Csuti Tibor	Zalaegerszeg
Falusi Béla	Kaposszerdahely
Fazekas Ferenc	Nádudvar
Fazekas Lajos	Nádudvar
Füvessy Anikó	Tiszafüred
István Erzsébet	Budapest
Kozák Éva	Gerjen
Kun Éva	Veresegyház
Magyar Zita	Berettyóújfalu
Nagy Molnár Miklós	Karcag
Nagy Veronika	Hódmezővásárhely
Örsi Zsolt	Karcag
Szalay Emőke	Debrecen
Tímár Zsuzsanna	Leányvár
Zemplenszky Gyula	Mosonmagyaróvár

Faragás, hangszer, játék

Széli János	Gyula
Balogh Sándor	Budapest
Bánszky Pál	Kecskemét
Beke Mária	Biatorbágy
Erdélyi Tibor	Budapest

Füzes Endre	Budapest
Gáts Tibor	Budapest
Gosztonyi Zoltán	Kaposvár
Juhász Antal	Szeged
Kalmár Ágnes	Kecskemét
Kapitány Orsolya	Kaposvár
Kékedi László	Kisgyőr
Mészáros Veronika	Veszprém
Mónus Béla	Budapest
Nagy Varga Vera	Cegléd
Nagy Veronika	Hódmezővásárhely
Péterfy László	Budapest
Szabó László	Vöröstó
Szabó Zoltán	Budapest
Szatyor Győző	Pécs
Szilágyi Miklós	Budapest

Mézeskalács

Bércziné Szendrő Csilla	Esztergom
Kapitány Orsolya	Kaposvár
Vágó Edit	Solymár
Vásárhelyi Judit	Budapest

Hímes tojás

Gombosi Beatrix	Rábapatona
Bércziné Szendrő Csilla	Esztergom
Kása Ilona	Lakitelek

Fonható (szálas) anyagok

Bárány Mara	Budapest
Faragó Krisztina	Budapest
Fecske Pál	Hévízgyörk
Juhász Antal	Szeged
Kocsor Imréné	Békés
Minorics Tünde	Pécs
Nagy Mari	Kecskemét
Székely Éva	Hévízgyörk
F. Tóth Mária	Budapest
Tüskés Tünde	Budapest
Vidák István	Kecskemét

Bőrművesség**Torma László**

Diós Márta
 Horváth Tibor
 Hubert Erzsébet
 Juhász Antal
 Molnár Imre
 Nepp Dénes
 Pisztrai Bálint
 Szilágyi Miklós
 Terényi Gyöngy

Budapest

Budapest
 Füzesabony
 Debrecen
 Szeged
 Budapest
 Szekszárd
 Martonvásár
 Budapest
 Pécs

Fémművesség**Füzes Endre**

Juhász Antal
 Szilágyi Miklós
 Tóth István
 Vajda László

Budapest

Szeged
 Budapest
 Karcag
 Tiszaeszlár